گێڕانەوە لە چیرۆکە شیعرەکانی (ئەنوەر قادر محەمەد)دا

رەوەند حمەجەزا قاضی[1]، مەریوان عمر حسن [2]
[1،2] بەشی زمانی کوردی ، کۆلێژی زمان، زانکۆی سلێمانی ، شاری سلێمانی، هەرێمی کوردستان، عێراق
Corresponding author's e-mail: Rawand.jaza.@univsul.edu.iq

پوختەی توێژینەوەکە:

یەکێك لە تایبەتمەندیەکانی ئەدەب،نوێبوونەوە و بەرەوپێشچوونە ،کە ئەوەش هاوشانە لەگەڵ هەنگاونان و پێشکەوتنی قۆناغەکانی ژیانی مرۆڤایەتی،ئەم گۆڕانکاریانە دەبێتە هۆی سەرهەڵدانی ژانری نوێ لە نێو ئەدەبدا،چونکە هیچ ژانرێکی ئەدەب وهیچ ڕێبازێکی ئەدەبی ناتوانێت بۆ هەمیشە بمێنێتەوە،تەنانەت ئەگەر بەردەوامیشبێت ئەوا پێویستی بە گۆڕانکاری و نوێبوونەوە هەیە،بۆ گونجاندنی لەگەڵ سەردەمەکەیدا.ئەم هۆکارانە بوون بەهۆی سەرهەڵدانی چەند ژانرێکی نوێ ،یەکێك لەو ژانرانەیش(چیرۆکە شیعر)ە. لە نێو ئەدەبی کوردیدا حەفتاکانی سەدەی ڕابردوو.قۆناغی گۆڕانکاری گەورەبوو،کە لەقۆناغەدا سنوری نێوان ژانرەکان بەرەو کاڵبوونەوە چووە،لێرەوە چیرۆك وشیعر وەکو دوو ژانری دێرین.لە چوارچێوەی ژانرێکی نوێدا یەکیانگرتووە وناونراوە(چیرۆکەشیعر)کە ئەم ژانرە نوێیە تایبەتمەندی هەردوو ژانرەکەی لەخۆیدا هەڵگرتووە بەتایبەت ڕەگەزی (گێڕانەوە).(ئەنوەر قادر) کە یەکێکە لە شاعیرە هاوچەرخەکانی نێو ئەدەبی کوردی بەشێکی زۆر لەشیعرەکان دەچنە خانەی (چیرۆکە شیعر)ەوە،لەم لێکۆڵینەوەدا هەوڵدراوە،کە تەکنیکی گێڕانەوە لەچەند چیرۆکە شیعرێکی (ئەنوەر قادر) دا،بخرێتە ڕوو.

کلیلی وشەکان: (ژانر ،چیرۆکەشیعر،گێڕانەوە ،ئەنوەر قادر)

خلاصة البحث :

ان نشوء الانواع الادبية يسير بمحاذاة التطورات الاخرى للمجتمع الانساني، بمعنى أخر إن اي مذهب ادبي لا يستطيع البقاء للابد، و في احتمال بقائه فانه لا يخلو من التغيير، وهذا يؤدي الى نشوء انواع ادبية جديدة، والشعر القصصي من الاشكال الجديدة للشعر والذي جاء من خلال اختلاط العناصر لكل من (القصة و الشعر)، وبالأخص عنصر السرد الذي يُعتَبر العنصر التكويني الاساس للشعر القصصي، حيث يمكن سبك قصة ما أو حدث ما بلغة شعرية من خلال عنصر السر د، وهذا يعطي ذوقاً للحدث من جهة، و يؤدي الى بقاء الرسالة و وصولها الى المتلقي من جهة أخرى، هذا الشكل من الشعر له جذور تأريخية في الأدب الكردي، فكُتبَت العديد من القصص و الحكايات البطولية باسلوب شعري، و حظي بالاهتمام في الادب الكردي المعاصر .

(انور قادر) من شعراء مرحلة سبعينيات القرن الماضي وبالأخص بعد ظهور جماعة (روانكه)، نستطيع أن نشير الى العديد من القصص الشعرية من بين نتاجاته الشعرية، و لعنصر السرد في قصصه الشعرية دور رئيس وذلك من خلال تقنيات مثل : (الحوار، المنولوج، الاسترجاع) .

گۆڤاری زانکۆی هەڵەبجە:گۆڤارێکی زانستی ئەکادیمیە زانکۆی هەڵەبجە دەری دەکات	
بەرگ	٦ ژمارە ١ساڵی(٢٠٢١)
ڕێککەوتەکان	ڕێکەوتی وەرگرتن: ٢٠٢١/١/٢٤ | ڕێککەوتی پەسەندکردن: ٢٠٢١/٢/١٥ | ڕێککەوتی بڵاوکردنەوە: ٢٠٢١/٣/٣٠
ئیمەیلی توێژەر	Rawand.jaza.@univsul.edu.iq
مافی چاپ و بڵاو کردنەوە	©٢٠٢١ ڕەوەند حمەجەزا قاضی ، پ.ی.د مەریوان عمر حسن، گەیشتن بەم توێژینەوەیە کراوەیە لەژێر ڕەزامەندی CCBY-NC_ND 4.0

Abstract:

The start of literature genre was alongside the modernization of human society. Meaning that, any method or concept will not remain the same forever at any stage of life, so even if they stays constant, it will not remain without being affected by changes. As a result, this will lead to the initiation of new genres, so the anecdotal poems is one of the new forms of poems which resulted from the interaction of both story and poetry. One of the well known elements of this new genre is known as (Narrative) which is the basic constructing element of anecdotal poems. A story or incident would be told in a form of poems with the use of narration which this also gives joy to the event and giving a message to the teller that remains in the mind of reader and receiver on the other hand. This form of poems has a long history in the Kurdish literature.

There are tens of love and heroic anecdotes written in the form of poems in the Kurdish literature, and it also left important footages and impact on the contemporary literature of the Kurds. Anwar Qadir is one of the poets of the seventies, and we can find multiple anecdotal poems of him that he wrote after the establishment of Rwanga Group. Among his anecdotal poetry, we can also find narrative stories which shows us the use of narration had a great role in his poems with the techniques of dialogue, monologue, and flashback .

پێشەکی :

حەفتاکانی سەدەی ڕابردوو،قۆناغی گەشەسەندن و گۆڕانکاریی و گەشانەوەی ئەدەبی کوردی بوو،ئەوەش بوو بەهۆی دەرکەوتنی چەندین شاعیری نوێ لە نێو ئەدەبی کوردیدا،هەرچەندە بەشێک لەو شاعیرانە تا ئێستاش وەک پێویست لێکۆڵینەوەیان لەسەر نەکراوە و تواناکانیان دەرنەخراوە،لە نموونەی ئەو شاعیرانەیش (ئەنوەر قادر محەمەد)ە، سەرەڕای ئەوەی شیعرەکانی لێوانلێون لە هەڵوێستی بەرزی نیشتیمانی و نمونەن بۆ ئیستاتیکای شیعری هاوچەرخی کوردی، بەڵام کەمترین لێکۆڵینەوە لەسەر بەرهەمەکانی کراوە،لەبەر ئەوە بەگرنگمان زانی ئەم توێژینەوە بە ناوی (گێڕانەوە لە چیرۆکە شیعرەکانی ئەنوەر قادر)دا،ئەنجام بدەین،تیشک بخەینەسەر بابەتێکی دیاریکراوی وەک (چیرۆکە شیعر)لە شیعری ئەوشاعیرە هاوچەرخەدا،بۆ زیاتر دەرخستنی توانای ئەدەبی و هەوڵدانی ئەو شاعیرە بۆ داهێنان و نوێگەری لە ئەدەبی کوردیدا،لێکۆڵینەوەکە پێکهاتووە لەپوختەیەکی لێکۆڵینەوەکە بە هەردوو زمانی (عەرەبی و ئینگلیزی) لەگەڵ دوو بەش ،کە لەبەشی یەکەمدا سەرەتا ناساندێك بۆ زاراوەی (ژانر) کراوە،پاشان چەمك و پێناسەی ژانر خراوەتە ڕوو لەگەڵ چۆنێتی ئاوێتەبوون و سەرهەڵدانی ژانری نوێ،بۆ نمونە ژانری (چیرۆکە شیعر).پاشان لەبەشی دووەمدا بەکورتی باسی ئەزموونی شاعیر (ئەنوەرقادر محەمەد) و سەرەتاکانی هەوڵدانی بۆ هاتنە نێو دنیای ئەدەبەوە خراوەتە ڕوو .پاشان باس لە ڕەگەزی (گێڕانەوە)وەك ڕەگەزێکی سەرەکی چیرۆك ،لە نێو (چیرۆکەشیعر)دا کراوە، لەگەڵ خستنەڕووی نمونەی شیعری ،دواتر ئاماژە بە ڕەگەزەکانی گێڕانەوە (دیالۆگ، مەنەلۆگ ،فلاشباك) کراوە هەروەها نمونەی پێویست لە چیرۆکەشیعر خراوەتە ڕوو .لەکۆتایدا بەچەند خاڵێك ئەنجامە بەدەستهاتووەکانی توێژینەوەکە ئاماژەی بۆکراوە.لەگەڵ نووسینی لیستی سەرچاوە سود لێوەرگیراوەکان .

(HUJ) P-ISSN: 2412-9607, e-ISSN: 2617-3360

هۆكاری هەڵبژاردنی ناونیشان :

(ئەنوەر قادر محەمەد) شاعیرێکی هاوچەرخی نێو ئەدەبی کوردییە ،بارتەقا بەو توانا ئەدەبییەی کە هەیبووە تا ئێستا وەك پێویست لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی لەسەر نەکراوە ،بە بەراورد بەشێك لە شاعیرانی هاوتەمەنی خۆی،بۆیە بە گرنگمان زانی، کەلێکۆڵینەوەیەکی تایبەت بە (چیرۆکەشیعر)وەك ژنرێکی نوێ لە بەرهەمە شیعرییەکانیدا بکەین .

ڕێبازی لێکۆڵینەوەکە:

بەهۆی سروشتی بابەتەکەوە ڕێبازی لێکۆڵینەوەی (وەسفیی شیکاری)مان ،بە شیاو زانیوە بۆ ئەنجامدانی ئەم توێژینەوە.

گرنگی لێکۆڵینەوەکە :

گرنگی ئەم لێکۆڵینەوە لەوەدایە ،لەسەر دوو بابەت کراوە ،کە تائێستا زۆر بە کەمی گرنگی پێدراوا ،ئەویش(ئەنوەر قادر محەمەد) وەک شاعیرێکی هاوچەرخ ، خاوەن شێواز و ستایلی تایبەت بەخۆی، دووەم (چیرۆکەشیعر) وەک ژانرێکی سەربەخۆ و دەرخستنی ڕۆڵی گێڕانەوە لەم ژانرە نوێیەدا.

بەشی یەکەم : ژانرە ئەدەبییەکان :

زاراوەی ژانر وەك زۆر زاراوە و چەمکی دیکەی ئەدەبی و فەلسەفیی و هونەری ،بناغەکەی دەگەڕێتەوە بۆ گریك (یۆنانی کۆن)،هەرچەندە وشەی ژانر خۆی لە نێو زمانی فەرەنسییەوە دەرکەوتووە بۆ ئەو مەبەستەی ،کە ئەمڕۆ بەکاردەهێنرێت.((وشەی ژانر (Genre) وشەیەکی فەرەنسییە ، بنچینەی بۆ وشەی (Genus) ی لاتینی دەگەڕێتەوە.لە زمانەکانی ڕۆژئاواشدا بە چەندین شێوەتر دەربڕاوە وەکو : (Kinds, Types, Forms , Genres) بەڵام بەشێوەیەکی گشتی زیاتر (Genre) بۆ ئەم مەبەستە بەکارهاتووە))(ڕەشید ، ٢٠٠١،ل٣١-٣٢) نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد ،لە کتێبی (فەرهەنگی زاراوەی ئەدەبی و ڕەخنەیی) بەهەمان شێوە بنەچەی وشەی ژانر بۆ وشەیەکی فەرەنسی دەگەڕێنێتەوە: ((ژانری ئەدەبی ،یان جۆری ئەدەبی ، لە عەرەبیدا (الجنس الادبی) وشەی ژانر لە بنەڕەتدا وشەیەکی فەرەنسییە(Genres) ئێمەش ئەم وشەیەمان لەوزمانەوە وەرگرتووە)) (ئەسوەد ، ٢٠١١،ل٣٩) بەڵام (د.موحسین ئەحمەد عومەر) پێی وایە ئەم وشە ماوەیەکی کەمە هاتووە ناو زمانی کوردییەوە و دەڵێت ((وشەی ژانر لە (Genre) هاتووە،ڕەگەکەی لاتینی یە،لە زمانی ئینگلیز و فەرەنسی و زمانەکانیتری ئەورووپی بەکاردێ، ماوەیەکیشە ئەم وشەیە هاتووەتە ناو زمانی کوردی)) (عومەر، ٢٠١٢،ل٩٨) دواتر ئەم وشەیە ،هاتوەتە نێو زمانی عەرەبی و لەوێیشەوە گواستراوەتەوە بۆ نێو زمانی کوردی ((لە ناو لێکۆڵینەوە ئەدەبی و ڕەخنەییە کوردیەکاندا لە بەرامبەر ئەو زاراوەیە زاراوەکان (جۆر ، هونەر ،شێوە ، ژانر) بەکارهاتوون،هەروەها بەرامبەر زاراوەی (literary Genres) (الاجناس الادبیە) ،زاراوەکانی وەکو : (جۆرەکانی ئەدەب ،هونەرەکانی ئەدەب ، جۆرە ئەدەبیەکان ،ژانرە ئەدەبییەکان) بەکارهاتوون)) (ڕەشید ، ٢٠٠١ ،ل٣٢).بێگومان لە فەرهەنگە زمانەوانییەکانیش وشەی کوردی ڕەسەنمان هەیە ،بەرانبەر بە وشەی ژانر ، لە فەرهەنگی (خاڵ) ی ،(شێخ محمدی خاڵ)دا ،((وشەی (چەشن) واتای تەحر و جۆر دەگەیەنێت ،واتە بەم تەحر و جۆرە)) (خاڵ، ٢٠٠٥، ل١٤٣) .

چەمك و پێناسەی ژانرە ئەدەبییەکان :

ڕەنگە پێناسەیەکی تەواو گونجاو نەبێت بۆ ژانرە ئەدەبییەکان ،کە بتوانێت لە هەموو ڕوویەکەوە تیشك بخاتە سەر جۆر و پێکهاتەی ژانرە ئەدەبییەکان، بەڵام تا ئێستا لە لایەن لێکۆڵەرەوانی ئەدەبییەوە چەندین پێناسەی جۆراوجۆر بۆ چەمکی ژانرە ئەدەبییەکان کراوە.((بە ئاراستەیەکی ترو لە لێکدانەوەیەکی تری چەشنە ئەدەبییەکاندا، (م. هـ. ئەبرام) لە کتێبی (کورتەیەکی زاراوە ئەدەبییەکان) دا، دەڵێت: ژانر زاراوەیەکە، ئاماژەدەکات بە دووبارەو چەندبارەبوونەوەی جۆرێك لە ئەدەب، یان ئەوەی لە ئێستادا بە «فۆرمی ئەدەبیی» ناودەبرێت ئەو ژانرانەی کارە ئەدەبییەکانیان پێ پۆلێنکراوە لە زەمەنە جیاجیاکاندا، ژمارەیان زۆر زۆرەو، ئەو پێوەرانەش کە پۆلێنکردنەکانیان لەسەر بنیاتنراوە

زۆر جیاوازو جۆراوجۆرن. یان دەوترێت: (گەشەکردنی هەر چەشنێکی ئەدەبیی وابەستەی هەلۆیستییەتی بە مێژوو و کۆمەڵەوە)) (حسەین ،٢٠٠٧،ل ٣٦) ،کە ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ گۆڕانی بەردەوامی ژانرەکان وتێکەڵبوونیان لەگەڵ یەکدی،لەبەر ئەوە پێناسەیەکی جێگیرو بەردەوام بۆ ژانرە ئەدەبییەکان تارادەیەك کارێکی ئاسان نییە، ((چۆن ناوەڕۆکی سیاسی و کۆمەڵایەتی ئەدەب ،لە یەك ڕەنگ و یەك دەنگ نییە ، لەهەمان کاتیشدا چەسپاویش نییە لە قۆناغێکەوە بۆ قۆناغێکی دی دەگۆڕێت ،ئاوەهایش چوارچێوەی هونەری وئیستاتیکی دەق ئەدەبی شتێکی چەسپاو ونەگۆڕ نییە))(رەشید ،٢٠٠٥،ل٢٦) بۆیە دەگونجێت ئەوپێناسەی بۆئێستا گونجاوە بۆ سەردەمێکی دواتر بێ بایەخ سەیر بکرێت ، یاخود ئەگەر هەمان پێناسە بەسەر بەرهەمی چەند دەیەیەك لەمەو پێشدا پراکتیزە بکەین ،ئەوا کارێکی بێ واتا دەربچێت. سەرەڕای ئەوەش چەندین پێناسەی جیاوازی بۆ کراوە.((ژانرە ئەدەبییەکان پرەنسیبێکی سیستماتیکە .ئەم تیۆرە ئەدەب بەپێی کات وشوێن و قۆناغ و زمانی نەتەوە بێ پۆلین ناکات ،بەڵکو بەپێی بونیاد وسیستمی هەرژانرێکی جیاواز پۆلێنی دەکات))(ئەسوەد ،٢٠١١،ل٤١) بەڵام وەك پێشتر ئاماژەمان پێدا یاساوڕێساکانی سنوربەندکردنی ژانرەکان یاخود دانانی چوارچێوەیەکی فۆرمەلەکراو بۆ ژانرە ئەدەبییەکان کارێکی ئاسان نییە و نەبووە،هەمیشە جێی مشتومڕی نێوان شارەزایانی ئەدەب بووە. کەواتە بەشێوەیەکی گشتی ،ژانرە ئەدەبییەکان پێناسەکانیان بە پێی سەردەم و قۆناغە جیاوازەکان گۆڕانکاری بە خۆیەوە بینیوەوە.((توێژەرانی بواری ئەدەبیاتناسی لە ڕوانگەی جیاواز و جۆراوجۆرەوە پێناسەی ژانری ئەدەبیان کردووە .بۆنموونە (جیرار جینت) لە پێناسە کردنیاندا ،دەڵێت : ژانرە ئەدەبیەکان چەند جۆرێکی ئیستاتیکی ڕووتن)) (بەکر ،عەبدولوەهاب ،٢٠١٦،ل٢٤٨). یاخود لێکۆڵەر و تیۆردانەری فەرەنسی (تزیفیتان تۆدۆرۆف ١٩٣٩-٢٠١٧) سەبارەت بە چەمکی ژانر دەڵێت :((چەمکی ژنرا بریتییە لە ڕێکەوتنێك دەربارەی بەرهەم و تێگەیشتن لە تێکستی ئەدەبی و چەمکێکی زانستی نییە)) (حەمە ئەمین ،٢٠١٤ ، ل ٢١) بەمەبەست لەم بۆچوونە گرنگیدانی ژانرەجیاوازەکانە بە ناوەڕۆکی بەرهەمەکان ،لە پیشاندانی جوانی و چێژ لەنێو دەقەکاندا .((چەشنە ئەدەبییەکان یان ئەوەی ئەورووپییەکان بە ژانرە ئەدەبییەکانیش باسیدەکەن، لە سەرچاوە کوردییەکاندا بە هونەرەکانی ئەدەب هاتووە، لە ئاست بوارە ئەدەبییەکانی تردا کەمتر لێکۆڵینەوەی لەسەرکراوە، هۆکاری ئەمەش بۆ سەختیی جیاکردنەوەی ژانرەکانو ئاوێزانبوونیان بەیەکدیو دیارینەکردنی سنوورگەلی وەهان کە بتوانن پاوانی هەریەك لەم ژانرانە جیابکەنەوە)) (حسەین ،٢٠٠٧، ،ل٣٢)، جیاکردنەوەی ژانرە ئەدەبییەکان هەر لە سەردەمی ئەرستۆوە ، کە سەرەتایەکی بنەڕەتی دانا لەمەڕ جیاوازی ژانرەکان،کە ئەویش لەبەرمەبنای تایبەتمەندی و ئەدگاری هەر جۆرێکی تایبەت بووە لە ژانرەکان ، ئەم دیاریکردنە تایبەتمەندی و سنوری بەهەریەك لەو ژانرانە بەخشیبوو ،کە بەزاندنی سنوری هەریەکەیان یاخود ویستی لێکدان و تێکەڵکردنی دوو ژانر وەك شتێکی مەحاڵ دەهاتە پێش چاو،بەڵام ئەم سنورانە بە پێی تێپەڕ بوونی زەمەن ، وردە وردە بەرەو کاڵبوونەوە چوون ((ژانرە ئەدەبییەکان لە تێروانینی تیۆری نوێی ئەدەبدا،ئەم تیۆرە باوەڕی بە ئاوێتە بوونی ژانرە ئەدەبییەکان هەیە،چ لە ناوخۆیاندا ،یا لە دەرەوەی چوارچێوەی ئەدەبدا ،سەرەتای ئەم بۆ چوونە بۆ سەدەی نۆزدەهەم ،سەرهەڵدان و گەشەکردنی ڕێبازی ڕۆمانتیکی دەگەڕێتەوە .ئەم تیۆرە باوەڕی بە پاکی ژانرەکانی ئەدەب نییە. لەو باوەڕەدان ،کە خاسیەتە تایبەتییەکانی هەر ژانرێکی نوێ لەناکاو و لە نەبوونەوە سەریان هەڵنەداوە ، بەڵکو ئەو خاسیەتانە لە ژێر خاسیەتی ژانرەکانی تردا دەمێنێتەوە،لە هەمانکاتیشدا هەندێك لە خاسیەتەکانی ژانرە کۆنەکانی تێدا دەمێنێتەوە))(عەبدولوەهاب ،٢٠١٥ ، ل ٣٠) کەواتە دەربارەی سەرهەڵدان و گەشەکردن و پاشان خاوبوونەوە و کاڵبوونەوەی ژانرەکان دەتوانین بڵێین،کە چەشنە ئەدەبییەکان وەک جۆگە ئاوێکی دوای باران دێتو بەناو دەشتێکدا بڕوات، چۆن دەبێ بە دوو، سێ ،...تاد، لە پڕ دووان یەك دەگرنەوە، یەکێ نامێنێت، یەکێك بەردەوام دەبێت لە ڕۆیشتن بەم شێوەیەش چەشنە ئەدەبییەکان کە لە سەرەتادا لە شیعردا کۆبووبوونەوە خۆیان لە ئەدەبی داستانو شیعری لیریکیو ئەدەبی درامییدا دەبینییەوە، بەڵام دواجار بەو میتۆدەی سەرەوە ئەم هەموو جۆرەیان لێ پەیدا بووە.

(HUJ) P-ISSN: 2412-9607, e-ISSN: 2617-3360

مێژووی ژانرە ئەدەبییەکان :

هەرچەندە دیاریکردنی کاتێك بۆ سەرەتای جیاکردنەوەی ژانرە ئەدەبییەکان ،کارێکی ئاسان نییە،بەڵام بێگومان بە گەڕانەوە بۆ نێو کتێبە بەنرخەکەی ئەرستۆ (هونەری شیعر) دەتوانین،ئەو تایبەتمەندیانە ببینین کە وەك جیاوازیی و خاسیەتی هەریەکێك لە جۆرەکانی ئەدەب لەلایەن ئەرستۆوە دیاری کراوە ،کە لەوسەردەمەدا تەنها سێ چەشنی دیاری کردووە،کەئەمەش دەبێت بە سەرەتایترین شێواز یان هەوڵدان بۆ جیاکردنەوەی ژانرەکان لە یەکدی ((بۆ یەکەم جار(ئەرستۆ ٣٢٢.پ.ز) ئەدەبی بەسەر سێ جۆر دابەش کردووە ،(تراژیدیا، کۆمیدیا ، داستان) ئەم پۆلێنکردنەیش لە کتێبەکەی خۆی (هونەری شیعر) باسکردووە،بە گوێرەی تیۆرەکەی ئەرستۆ هەرجۆرێکی ئەدەبی جیاوازە لە جۆرەکەیتر ،هەر ژانرێك کۆمەڵێك ڕێسای تایبەتی خۆی هەیە ،کە لە ڕووی سروشت و بەهاوە جیاوازن لە یەکدی ،بۆیە ئەرستۆ پێداگری لەوە کردووە نابێ جۆرەکانی ئەدەب تێکەڵی یەکتر بکرێن ،بەڵکو دەبێت هەرجۆریك بەسەربەخۆی خۆی بمێنێتەوە ،ئەم ڕێبازەیشی بە (پاکی جۆرەکان)ناسراوە)).(ویلك – وارین ، ١٩٨٧،ص٢٤٦) بە بۆچوونی بەشێك لە توێژەرانی ئەدەب ، مێژووی ژانرە ئەدەبییەکان هاوشانە لەگەڵ مێژووی ئەدەب ، وەك ئاشکرایە سەرەتای بەرهەمی ئەدەبی بەپێی بۆچوونی زۆرینەی لێکۆڵەران بە شیعر دەستپێدەکات ،کە ئەویش لەسەر بنەمای دابەشکارییەکەی ئەرستۆ بووە ،بەم شێوەیە تا سەدەی حەڤدەهەم ئەم تیۆرەی ئەرستۆ بەردەوام بووە.بەڵام لەو مێژووە بەدواوە ،واتا لەسەرەتاکانی سەدەی هەژدەیەمەوە ئیدی وردە وردە گۆڕانکاری لە پۆلێنکردنی ژانرەکاندا ڕوویدا ،بەڵام بەشێوەیەکی گشتی هەر دابەشکردنەکان ،لەسەر شیعروەك تاکە ڕەگەزی ئەدەبی دەکران ، لەبەرئەوەیە ((دابەشکردنە کۆنەکان تا سەدەی هەژدەیەم وابەستەی دابەشکردنی شیعرن، بەو ئاراستەیەی «ئەدەب» تا ئەو دەمە بە «شیعر» دەناسرا، هەر ئەمەش وادەکات کە پۆلێنکردنی چەشنە ئەدەبییەکان لە ئەرستۆوە تا بە برۆنتییرو هیگڵو ئیلیۆت دەگات، پۆلێنکردنی شیعرە نەك شیعرو پەخشان پێکەوە،(هیگڵ)یش شیعر بۆ دوو جۆری سەرەکیی کە (داستانو لیریکی)ن، دابەشدەکاتو لە لێکدانی ئەم دووانەش جۆری سێیەم دیاریدەکات کە (شیعری درامی)یە، کە بۆ درامای کۆمیدیی‌و تراژیدیی بەشی دەکاتو لە لێکدانی ئەم دوانەشەوە (درامای نوێ) پێکدەهێنێت. (ت. س. ئیلیۆت)یش شیعر بۆ لیریکیی‌و داستانو دراما دابەشدەکات.))(حسەین،٢٠٠٧ ،ل٣٤-٣٥) ،چونکە هەر لەگەڵ سەرهەڵدانی ئەدەب وەك دیاردەیەك بۆ خەم ڕەوێنی وپیشاندانی هەست وسۆز و حەز و خولیای مرۆڤ ،ئەدەب بووە بە ئاوێکی ڕوون کە مرۆڤ شێوە و ڕوخساری خۆی تێدا بینیوە ،لەگەڵ گۆڕانی حەز و ئاواتی مرۆڤدا ،گۆرانکاری لە شێوازی دەربڕین ی هەست و گوزارشتەکانی مرۆڤیشدا ڕوویدا ،ئەمەش بوو بە هەوێنی لە دایکبونی ژانری نوێی ئەدەبی .لەبەر ئەوەیە ،کە (((برۆنتییر) پێی وایە وەك چۆن هیچ شتێك لەناو سروشتدا لەناو ناچێت ،بەهەمان شێوەیش لەنێو ئەدەبدا هیچ شتێك لەناو ناچێت چونکە چەشنی ئەدەبیی وەك چەشنی بایۆلۆژیی وایە، دێتو گەشەدەکات و لەناودەچێت، بەڵام ئەم لەناوچوونە لەناوچوونی تەواونییە، بەڵکو ڕەگەزەکانی لەگەڵ چەشنی تردا بەردەوامدەبێتو دەمێنێتەوە بۆ ژانرێکی دیکەش دەگوازرێتەوە تێکەڵی ڕەگەزەکانی دیکە دەبێت و ئەمیش گەشەدەکات)) ((عزیز ،٢٠١٠،ل ٩٦).بێگومان ئەم ژانرە نوێیەش کە لەدایك دەبێت ،تەواوکەری ژانری پێش خۆیەتی ، مانەوەی ئەم ژانرەیش شتێکی گرنتیکراو نییە و ئەم شێوە نوێیەی ئەدەبیش ،ئەگەری گۆڕانکاری هەیە،بەڵام ئەمەش بەتەواوی لە ناوناچێت بەڵکو دەبێتە جۆریك لە کەرەستەی خاو بۆ سەرهەڵدانی ژانرێکی نوێ کەتوانای وەلامدانەوەی حەز و خولیاکانی هەبێت لە سەردەمێکی دیاری کراودا،ئەم بۆ چوونەی (برۆنتێر) بووبەسەرچاوە بۆ هاندانی شاعیران نووسەرانی دەق ئەدەبی .((لەلایەك ڕۆڵێکی گرنگی هەبوو لە هەڵوەشاندنەوەی هزری نەگۆڕی و نەمری چوارچێوەی ژانرەئەدەبیەکان ،لەلایەکی دیکەیشەوە سەرنجی توێژەرانی بۆ لێ وردبونەوەی ژانرە ئەدەبییەکان ڕاکێشا))(ڕەشید ،٢٠٠١،ل ٣٣) ئەمەش وا لەشاعیر و نووسەری دەق ئەدەبی دەکات ،کە هەمیشە بەدوای چەشن نوێی ئەدەبی بگەڕێت بۆ گەیاندنی مەبەست و پەیامەکەی، نەك تەنها خۆی لەچوارچێوەی قاڵبە کۆنەکانی ئەدەبدا بەند بکات، ئەم تێڕوانینە لە مەڕ سەرهەڵدان و گەشانەوە و پاشان پوکانەوەی ژانرە ئەدەبییەکان لای چەندین شارەزی دیکەی ئەدەبیش دەبینرێت لەوانەش ((سیمۆند پێی وایە کە ژانرە ئەدەبییەکان بەهەندێك قۆناغدا تێدەپەڕن ،کە لە قۆناغەکانی گەشەکردنی مرۆڤ لە پێگەیشتن و گەشەکردن و لەناوچوون نزیکە)) (غفور،٢٠١٥،ل٦٣). ((جەی. ئەی. کیدۆن) ژانر بە چەشن، یان پۆلێکی ئەدەبیی باسدەکاتو دەڵێت: (ژانرە

سەرەکییە کلاسیکییەکان بریتیبوون لە: داستان، تراژیدیا، لیریك، کۆمیدیاو سەتایر، لە ئێستاشدا ڕۆمانو کورتەچیرۆکیشیان بۆ زیادکراوە)). ((حسەین ،٢٠٠٧ ،ل٣٢-٣٣).وەك دەبینرێت بە پێی گۆرانی سەردەمەکان، گۆڕانکاری لە مێژووی ژانرەکاندا ڕووی داوە، بۆیە دەکرێت بڵێن مێژووی ژانرە ئەدەبییەکان بەپێی هەر سەردەمێك و بیروبۆچوونی هەر نووسەر و فەیلەسوفێك گۆڕان بەخۆیەوە دەبینێت . کە هەندیك جار دەگونجێت ژانری نزیك لەیەکتری لەڕووی ناوەڕۆکەوە بەڵام لە ژێر ناو و ناونیشانی جیاوازدا ببینرێت.یاخود دوو ژانری وەك شیعر و چیرۆك کە لەڕووی ڕووخساری هونەرییەوە جیاوازییەکی زۆریان هەبووە لە سەرەتادا ،بەڵام دواتر لەئەنجامی گۆڕانی خواست و خولیای خوێنەران ئەم جیاوازییە بەرەو کاڵبوونەوە چووە و شیعر و چیرۆك لەناو بۆتەی ژانرێکی نوێی ئەدەبییدا خۆیان بینیوەتەوە ،کە ناوی لێنراوە (چیرۆکە شیعر) ،کە توانای وەڵامدانەوە و تێرکردنی چەشەی ئەدەبی خوێنەری سەردەمی خۆیەتی،بۆیە دەوترێت مێژووی ژانری ئەدەبی هاوتەریی مێژووی ئەدەبە،((ژانری ئەدەبی جۆرە بەرهەمێکی ئەدەبییە ،کە لە ڕەوتی مێژوویدا پەیدابووە و خەملاوە،لە ڕووی تیۆریەوە چەمکی ژانر ئەو سیما هاوبەشانە دەگرێتەوە، کە کەم تا زۆر تایبەتمەندی گروپێکی فراوانی بەرهەمی ئەدەبیی سەردەمی نەتەوەیەك یان ئەدەبی جیهانییە و دەشێ بوترێ زۆربەی ژانرەکان بەسەر جۆردا دابەش دەکرێن ،ئەویش بەهۆی پرنسیپی هاوچەشن و تایبەتمەندیی وێنەیی و هونەری و جۆری بونیادەکەی لەلایەکی ترەوە، لەگەڵ هەموو سیما گشتییەکانی ژانریشدا لە ئەدەبی جیهانیدا، تایبەتمەندی و پرۆسەی مێژووی ئەدەبی هەرنەتەوەیەك دەوری لە چۆنێتی ئەو ژانرانەدا هەیە،کە سیمای ئەدەبی و نەتەویی هەر گەلێکن))(حەمە ئەمین ،٢٠١٤ ،ل ١٧-١٨) کەواتە ئەگەر چاوێك بە مێژووی ژانرە ئەدەبییەکاندا بخشێنین دەبینین، لە گۆڕانی بەردەوامدایە،لەسەردەمێکەوە بۆ سەردەمێکیتر یاخود لە قوتابخانەیەکی ئەدەبییەوە بۆ قوتابخانەیەکی دیکە. لەگەڵ هەموو ئەمانەدا، چەشنە ئەدەبییەکان لەگەڵ گەشەکردنی مرۆڤایەتییدا گەشەیانکردووە، ئەم گەشەکردنە لەسەر یەك تەوەری دیاریکراو نەچۆتە پێشەوە، بەڵکو بە جۆرێك لە جۆرەکان گۆڕان بەسەر فۆرم یان ناوەڕۆك، یان هەردووکیاندا هاتووە، هەندێکجار گۆڕانکاری لە توخم و جۆری ژانرەکاندان بەدیەکرێت ،کە دوای ئەوەش دەتوانرێت سیمای ژانرە ڕەسەنەکەی تێدابیبنرێتەوە ، بۆ نمونە هەر ئەو تراجیدیا و کۆمیدیایە لە سەرەتادا بە شیعر دەنوسرا دواتر بە شێوەی پەخشان دەنووسرا،یاخود شاعیران لە ئەنجامی لێکدانی ئەم دوو ژانر شێوازێکی نوێی شانۆنامەیان دەنووسی کە بە (تراجیکۆمیدی) ناسراوبوو،کە زادەی لێکدانی ئەو دوو ژانرە سەربەخۆیەبوو،هەروەها داستان کە لەسەرتادا بەشیعر دەنووسرا ،دواتر بەشێوەی پەخشان دەنووسراو ،پاشان لە ئەدەبیاتی سەردەمی ئێستادا داستان بەتەواوی بەرەو پووکانەوە و نەماچوو ، ڕەگەزەکانی خۆی لە نێو ڕۆماندا دەرخست.هەر لەبەر ئەوەیە ((ڕێنی ویلیك) لە کتێبی «چەند چەمکێکی ڕەخنەیی» دا، دەڵێت لەم چەرخەی ئێمەدا تیۆری ژانە ئەدەبییەکان شوێنێکی گرنگ لە لێکۆڵینەوە ئەدەبییەکاندا داگیرناکات ،هۆی ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە جیاکردنەوەی نێوان ژانرەکان بایەخێکی ئەو تۆی نەماوە،ئەمرۆ هەر نووسەرێك بە ئاسانی دەتوانێت سنوری نێوان ژانرە ئەدەبییەکان ببڕێت و لە ژانرێکەوە بپەڕێتەوە بۆ ژانرێکی دیکە،ئەمرۆ ژانرەکان تێکەڵی یەکدی دەبن ،ژانری بەسەرچوو و ڕەگەزی کۆن جێدەهێڵرێت و بەکەڵکی ئەمرۆ نایەت یان بڵێین تێکستێك دادەهێنرێت مومکینە هەموو ژانرەکان لەخۆ بگرێت))(ئەسوەد ،٢٠١١ ،ل ٤٤(،واتە سەردەمی کۆت و بەندکردنی شاعیر بە ژانرێکی تایبەتەوە نەماوە.بەڵکو مەودایەکی فراوان لەبەردەمی شاعیر و نووسەرانی دەقی ئەدەبیدا کراوەتەوە بۆ گەیاندنی پەیامەکەیان بە وەرگر ،بەڵام ئەوەش کاتێک دەبێت کە چەشەی ئەدەبی لەبیر نەکرێت.

(HUJ) P-ISSN: 2412-9607, e-ISSN: 2617-3360

بەشی دووەم :

گێڕانەوە لە چیرۆکە شیعرەکانی ئەنوەر قادر محەمەد دا :

ژانری چیرۆکەشیعر :

چیرۆکەشیعر وەك زاراوە پێکهاتووە لەناوی دوو ژانری سەربەخۆ (چیرۆك + ە+ شیعر) کە لە زمانی کوردیدا هەندێکجار وشەی (شیعری چیرۆکئامێز)یشی ،پێدەوترێت،واتە شیعرێك کە چیرۆکی لەئامێز گرتبێت ،یاخود شیعرێك کە ئامێزی ئاوەڵابێت بۆ چیرۆك.ئەم زاراوانە بەکاردەهێنرێت لەبەرامبەر دەقێکی دیاری کراوی ئەدەبی ،کە خاوەنی خەسڵەت و تایبەتمەندی خۆیەتی ،کە لە نێو ئەو تایبەتمەندیانەدا بە روونی بەشێك لە بنەماکانی شیعر و بەشێکی دیکە لە بنەماکانی چیرۆك بەدیدەکرێت.((ژانرێکی ئەدەبی سەربەخۆی خاوەنی کەسایەتی و خەسڵەتی خۆیەتی ،تیایدا چیرۆکێک بە شیعر دەگێردرێتەوە،دەبێت مەبەستی ئاشکرای شیعرەکە گێڕانەوەی چیرۆک بێت.))(امین،٢٠١٢،ص٩٣) واتا لە کورترین پێناسەدا بۆ ئەم ژانرە ئەوەیە ،کە هەر لە ناوی ژانرەکەوە پێناسەی ژانرەکە خۆی هەستپێدەکرێت ،کە بریتییە لە شیعرێك لە هەناوی خۆیدا چیرۆکێکی هەڵگرتووە ،یان دەکرێت بڵێین چیرۆکێکە بە شیعر دەنووسرێتەوە.بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا سەربەخۆی خۆی پاراستووە.چەندین پێناسە بۆئەم ژانرە نوێیە کراوە ((لەئەنجامی نزیکی و چوونەناویەکی ژانرەکان لەئەدەبیاتی نوێ و قۆناغێکی تردا، جۆرێکی تر لە ژانر سەرهەڵدەدات،ئەویش شیعری چیرۆکئامێز یان چیرۆکەشیعرە،کە ڕەگی لەئەدەبیات کۆنی زۆربەی میللەتاندا هەیە،لە شێوە و قاڵبی شیعری نوێ و پەخشانئامێزیشدا بەشێکی دیار و جێگەی خۆی گرتووە))(حەمە ئەمین ،٢٠١٤،ل ٤٠) واتە ئەگەر بەم شێوە تایبەتمەند و جیاکراوەیش نەبێت ئەوە لە نێوئەدەبی میللی زۆربەی میللەتاندا چیرۆکەشیعر هەبووە،سەرەتاکانی دەرکەوتنی ئەم ژانرە وەك زۆر جۆری دیکەی ئەدەبی دەگەڕێتەوە بۆلای یۆنانییەکان کە تایبەتمەندیەکانی ئەم ژانرە لە بەرهەمەکانیاندا دەستنیشانکراوە ، ((یۆنانیەکان داستانە ئەدەبیەکانی خۆیان بە شیعر نووسیوە لەوانە (ئەلیادە و ئۆدیسا)ی هۆمیرۆسن ،لای ڕۆمانیەکانیش داستانی (ئەنیادە) ی ڤیرجل بە شیعر نووسراوە))(غفور،٢٠١٥،ل١٩٦) دواتر لەنێو گەلانی دیکەی جیهان وگەلانی ڕۆژهەڵاتدا ئەم ژانرە ئەدەبییە سەریهەڵدا و لەنێو میللەتی کوردیشدا شیعرئاوێزانی چیرۆك کرا و بەرهەمێکی نوێی لێ پێکهێناوە، چونکە هەمیشە چیرۆك میوانی دیوەخان و کۆڕوکۆبوونەوەکانی کۆن بووە ،چیرۆکێك کە هەم پەندئامێز و ڕێنیشاندەر بووە،بۆ ئەوەیشی زیاتر کاریگەری لەسەر گوێگرانی دابنێت زۆرجار بە شێوەی شیعر وتراوە(د.مارف خەزنەدار)لەبارەی (چیرۆکە شیعر) لە مێژووی ئەدەبی کوردیدا دەڵێت ((لە مێژووی ئەدەبی نەتەوەکانی سەر ڕووی زەوی گەلێ بەرهەمی ئەدەبی هەیە،بەتایبەتی (چیرۆکەشیعر) لە کۆنی کۆنەوە بووە بە بابەتی گێتی شێعری ئەو نەتەوانە،بەم جۆرە ئەگەر ئێمە شانازی بەوە بکەین چیرۆکی شیعری هونەرێکی باو و لە ڕووە لە ئەدەبی کوردیدا، بۆمان هەیە (مەم و زین) لەڕیزی پێشەوە دابنێین ، یا بە مەزنترین چیرۆکی شیعری بژمێرین ،لەسەرانسەری مێژووی ئەدەبی کوردیدا))(خەزنەدار ،٢٠٠٢،ل٣٧٢) واتە کاتێک هەردوو ژانری چیرۆك و شیعر تێکەڵ بەیەك دەبن ،هەردوو توخمەکانی چیرۆك و شیعر لە ژانری چیرۆکەشیعر دەبینرێت .ئەم ژانرەئەدەبییە مێژووی کۆنی هەیە، میللەتی کورد و ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی هێندە دەوڵەمەندە کە خاوەنی هەموو ژانرە ئەدەبیەکانە و لە نێویشیاندا چیرۆکەشیعر ،کەواتە ئەم ژانرە هەرچەندە گۆڕانی ڕیشەی بەسەر فۆرمیدا هاتووە ،بەڵام وەك بنەما سەرەکییەکانی خۆی دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتاکانی سەرهەڵدانی ئەدەبی نووسراوی کوردی ،ئەم ژانرە توانیویەتی جێگەی خۆی لە ئەدەبی فۆلکلۆری کوردیدا بکاتەوە چونکە بابەتەکانی بوونەتە جێگەی ڕەزامەندی و دڵخوازی گوێگران بووە ،لەبەر ئەوە زۆر چیرۆکی گوێ ئاگردان پاش بڵاوبونەوەیان لە نێو خەڵکیدا لەلایەن کەسانێکی خاوەن سەلیقە و بەهرەی شیعرییەوە ،لەشێوەی شیعری سەرواداردا دڕێژراونەتەوە . ((هەرقۆناغێك لە قۆناغەکانی گەشەکردن و گۆڕانی کۆمەڵگە پەیوەندی جوانیناسی و ئیستاتیکی خۆی بە جیهانەوە لە ڕێگەی چەند ژانرێکی دیاریکراوەوە بەرجەستە دەکات))(تلیمە ،١٩٧٦،ص١٣١)،پاشان ئەم جۆرە لە شیعر لە نێو ئەدەبی کوردیدا زیاتر گەشەی سەند ،ئەوەش پەیوەست بوو بە دەرکەوتن و گەشەسەندنی چاپخانەکان لە کوردستان دەقی ئەدەبیش گەشەی سەند و لە نێویشدا دەقی چیرۆکەشیعر بەهەمان شێوەگەشەی بەرچاوی بەخۆیەوە بینی .بۆ نمونە ((گۆڤاری (هەتاو ١٩٥٤-١٩٦٠) لە (هەولێر) دەرچووە.تێیدا (٢١) چیرۆکەشیعر بڵاوکراوەتەوە*))(غفور،٢٠١٥،ل٢٠٠-٢٠١) ، کە ئەو ژمارە زۆرە لە

چیرۆکەشیعر ئاماژەیە بە گرنگیدانی چیرۆکنووسان و شاعیرانی ئەوسەردەمە بە ئەم شێوازە لە شیعر ،کە بێگومان گۆڤاری(هەتاو)تەنها وەك نمونەیەك وەرگیراوە ،بۆ ئەو ڕۆژنامە و گۆڤارانەی لەو سەردەمەدا دەرچوون ، واتە ئەم جۆرە شیعرە جگەلە گۆڤاری (هەتاو) لە نێو زۆرینەی گۆڤار وبلاوکراوەکانی دوای پەیدابوونی چاپخانە و دەرچوونی ڕۆژنامەو گۆڤارەکاندا گرنگی تەواوی پێدەدار،ئەوەش بووە هۆی ئەوەی کە ،لە دوایدا و پاش دەرکەوتنی (گروپی ڕوانگە) زیاتر پەرەبسێنێت،کە ئەم گۆڕانکاریانەیش بوون بەهۆی دەرکەوتنی ژانری نوێ و زیاتر برەو سەندنی ئەو ژانرە نوێیانەی شیعر کە تازە دەرکەوتبوون ((دوای ڕوانگە بەتایبەتی ساڵانی هەشتاکان،شیعر زیاتر زەمینەیەکی نوێتری بەخۆوە بینی ،کەرەستەی هونەری نوێی بەخشییە شیعر ،مۆرکێکی سەردەمیانەی گرتەخۆ، ئەویش ژانری (چیرۆکەشیعر) بوو))(محمد،١٤٣٦ ھ،ل ٩٥٩) واتە شانبەشانی گۆڕانکارییە سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتیەکان ئەدەبیش لە گۆڕان و خۆ نوێکردنەوەدا بووە ئەوەش بووە بەهۆی سەرهەڵدانی ژانری نوێی ئەدەبیی وەك چیرۆکە شیعر.

ئەزموونی شیعری ئەنوەر قادر محەمەد:

ئەنوەر قادر محەمەد ،کە بە شاعیری قۆناغی دوای سەرهەڵدانی ڕوانگە دادەنرێت،توانیویەتی بۆخۆی خاوەنی شێوازی نووسین وستایلێکی تایبەتی شیعریی خۆی بێت ،کە بێگومان ئەمیش بە دەر نەبووە لە کاریگەری شاعیرانی پێش خۆی ،بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا خاوەنی داهێنانی ناوەڕۆکێکی تایبەت و نوێکردنەوەی فۆڕمی شیعری سەردەمی دوای ڕوانگەیە ،وەك دەبینین یەکەمین دیوانی لە ساڵی(١٩٧٨) لە بەغدا لەلایەن کۆڕی زانیاری کوردەوە بۆ چاپکراوە بەناوی (زریان) ،دواتر لە هەمان ساڵدا چاپی دووەمی ئەم دیوانە بەچاپ دەگەیەنێت لە (مەهاباد).بەم جۆرە کاروانی شیعری ئەم شاعیرە بێدەنگە بەهێمنی و کپی وەك کەسێتی خۆی لەسەرخۆ و ڕەوان دەستپێدەکات .لەدوای تێکچونی دۆخی ڕامیاری لە عێراق و کوردستان ڕوو لەئێران دەکات و پاشان لە سوید بەرهەمێکی دیکەی شیعر بەناوی (زایەڵە) لە ساڵی (١٩٨٨) بەچاپ دەگەیەنێت .دوای گەڕانەوەی بۆ نیشتیمان لە ساڵی(٢٠٠٤) بەرهەمێکی دیکە بەناوی (زنار)دەنووسێت لەسلێمانی چاپی دەکات.کانیاوی خەیاڵ وئەندێشەی ئەم شاعیرە بەردەوام بووە لە پێشکەش کردنی شیعری جوان و قوڵ و پڕ واتا تا لەساڵی(٢٠١٨) بەرهەمێکی دیکەی بەچاپ گەیاندووە بەناوی (نسار).شاعیرسەرەتای نووسینی شیعر لای ئەنوەر قادر بۆ سەرەتا حەفتاکان دەگەڕێتەوە، واتە چەند ساڵێك پێش چاپکردنی یەکەم بەرهەمی شیعری بەناوی (زریان)وەك خۆی ئاماژەی پێدەکات لەنووسینەوەی ئەزمونەکانی خۆیدا ((ئەوەبوو لە هاوینی ١٩٧١ لە ؛ هاوکاری ؛ دا و دوای ئەم هەیت و هوت ومەشق و ڕاهێنان و بردنە،شیعرێکی درێژم بەناوی (گۆڕانی یاخی ژمارە؟!) بلاو کردەوە،ئەو ڕۆژگارە هەمووکەس باسی یاخیبوونی دەکرد... هاوینی ١٩٧٠ هەندێ شیعرم دابوو بە شاعیری ناسراو (ع.ح.ب)و دوای بڵاوبوونەوەی ئەو شیعرە باسمکرد،ڕاستیەکەی ئەمجارەیان لەلاپەڕەیەکدا هەڵسەنگاندنێکی زۆر ئەرێنی و مایەی شادیی بۆ شیعرەکان کردبوو،کە هاندەرێکی باش بوون بۆ بەردەوامبوون لەنووسین وکۆڵنەدان))(محەمەد،٢٠١٦،ل١٧-١٨) ئیدی لە دوای ئەوهەوڵە بەراییانەوە ،کانیاو شیعری ئەنوەر قادر بەنێو دەشت ونشێو چیاو هەورازی ژیانیدا پێ بە پێی شاعیر هەنگاوی ناوە ، ئەنوەر قادری شاعیر بەهۆی هەڵکەوتەی جوگرافیای زێدی لەدایك بوون و بە سەربردنی ساڵەکانی تەمەنی منداڵی و لاوێتی خۆی لە شار و شارۆچکەکانی وەك (دەربەندیخان و هەڵەبجە و عەربەت و سلێمانی)بەهۆی خوێندنی سەرەتای و ناوەندی و ئامادەییەوە، پاشانیش لە ساڵی (١٩٦٩-١٩٧٠) بۆ خوێندنی زانکۆ ڕوو لە (بەغداد)دەکات دواتریش لە ساڵی (١٩٧٨)دەچێتە سۆڤیەت بۆ خوێندن،بەڵام چوونی بۆ بەغداد و خوێندنی زانکۆ دەبێت بە وێستگەیەکی گەورە لە گۆڕانی ژیانی شاعیر و دەرکەوتنی توانا شیعریەکانی ،کە ئەوەش بە هۆیەکی تایبەت بووە ،کە شاعیر خۆی لە نووسینەوەی یاداشتێکیدا ئاماژەی پێدەدا. ((لایەنێکی تر هێورکەرەوە و خۆشی هێن ،کچێکی گروپەکەمان بوو ،کە زۆر بە دڵم بوو،هەرچەند دەمزانی لەبەر هەندێك هۆ دوای تراویلکە کەوتنە ،بەڵام تەزویەکی سەیری دەدا بەهەست و نەستم،لەگەڵ ئەوەشدا هیچ داهاتوویەك بۆ ئەو هەستەی من نەبوو،وەك لە دیدارێکدا وتومە،کەسێك بیەوەێ دەتوانێ،باڵا و سیمای ئەو لە گەلێ لە شیعرەکانی ؛ زریان؛ دا ببینێ،ڕەنگە هەر ئەو نائومێدیەیش ئاگری نووسینی زیاتر لام خۆشکردبێ،...هەر ئەو هەست و سۆزەیە لەباتی چێژی ڕۆژانەی دنیایی،بەهایەکی هونەریی

(HUJ) P-ISSN: 2412-9607, e-ISSN: 2617-3360

دێتە کایەوە)) (محەمەد،٢٠١٦،ل١٦) واتە ئەگەر بە وردی مشتوماڵی ئەو بەرهەم شیعریانە بکەین ، ڕەنگە زۆر چیرۆکمان بەرچاوبکەوێت کە لە ژێر پەردەی شیعردا خۆی حەشارداوە،کە ئەوەش بۆ ئاوێزانکردنی هەستی شاعیر بووە لە دەقێکی شیعریدا ،کە سەرچاوەکەی چیرۆکێکی باس نەکراوە یاخود چیرۆکێکە کەشاعیر ناوی کەسایەتی یاخود شوێن و کاتی ڕووداوەکانی گۆڕیوە و لە ژێر ماسکی ناوی کەسێتییەکی دیکەدا ئەو چیرۆکە بۆ ئێمە باس دەکات، لێرەوە ئاشنا دەبین بە چەند چیرۆکەشیعرێك لە دیوانەکەی ئەنوەر قادر ، کە هەڵگری ڕەگەزەکانی چیرۆکە،لێرەدا ئاماژە بە هەندێك لەڕەگەزەکان وهێنانەوەی نمونەی شیعری پەیوەست پێیوە دەکەین.

گێڕانەوە لە چیرۆکە شیعرەکانی ئەنوەر قادر دا :

گێڕانەوە :

گێڕانەوە یەکێکە لەو ڕەگەزانەی ،کە لە ئەدەبیاتی کلاسیکیدا زیاتر بۆ نووسینەوە یاخود باسکردن لە ڕووداوێك یان بەسەرهاتێك سوودی لێدەبینرا لە داستان و حیکایەتەکاندا.پاشان بەهۆی لێکنزیکبوونەوەی ڕەگەزە سەرەکییەکانی هەردوو ژانری شیعر و پەخشانەوە ،گێڕانەوە لە نێو شیعریشدا بەکار هات بەتایبەتی ئەو ژانرە شیعرییانەی کە سروشتێکی پەخشان ئامێزیان هەیە.((لەو چامانەشدا کە هونەری داستان لەخۆدەگرن،گێڕانەوە ڕەگەزی یەکەمینە...هۆی دواکەوتنی چیرۆك و حیکایەت لە داستانە شیعریەکان بۆ ئەوخەسڵەتە دەگەڕێتەوە کە کەسی گێڕەوە ،پێویستە کەسێك بێت هونەرمەند و لێزان و کەسانی ئاسایی تێپەڕێنێت لەگێڕانەوەی سەرزارەکی ڕۆژانە،دەنا لەبنەڕەتدا شیعر و هۆنراوەکان وەزیفەی چیرۆکیان بینیوە لە گێڕانەوەدا،چونکە گێڕانەوەی داستانەکان بۆ خۆیان ڕووداوبوون و سەربردەیەك لەخۆ دەگرن))(ڕەسوڵ،٢٠٠٩،ل٩)واتە هەرچەندە بەسەرهاتێك یان ڕوداوێکیان گێڕاوەتەوە بەڵام لە قاڵبی شیعردا گێڕاویانەتەوە، کەواتە بە شێوەیەکی گشتی گێڕانەوە بریتیە لەو ڕەگەزەی کە ڕۆڵی سەرجەم ڕەگەزەکانی دیکەی پێوە پابەندە.وەك (کارەکتەر وشوێن و ڕووداو و کات) چونکە بەبێ بوونی گێڕانەوە خوێنەر نازانێت کام ڕووداو لەکوێ و لەلایەن کام کارەکتەرەوە ڕوویداوە و لە چ کاتێکدا بووە وەک تیۆر دانەری ئەمریکایی (فرێدریک جیمسۆن) دەربارەی ڕۆڵی گێڕانەوە دەڵێت ((بە بۆچوونی من پرۆسێسی گێڕانەوە وەک یاریدەدەری سەرەکی لەپرۆسەی گەیەنەری بیری نووسەر لە دارشتن و ڕێکخستنی بەرهەمەکەی لە قەڵەم دەدەم))(Jameson,١٩٨١,p١٣).واتە گێڕانەوە دەبێتە پردی پەرینەوەی خوێنەر بۆ ناو دەقەکە وهەروەها گەیاندی پەیامەکە لە نێو خەیاڵی نووسەرەوە بۆ وەرگرەکە. ((لەو چیرۆکە شیعریانەی ڕەگەزەکانی چیرۆکی تێدا بەدی دەکرێت بەتایبەتی (گێڕانەوە) کەدوو بنەمای سەرەکی هەیە :

یەکەمیان : چیرۆکی تیایە و ڕووداوی دیاریکراوی لەخۆ گرتووە.

دووەمیان : ڕێبازێك دیاریدەکات بۆ گێڕانەوەی چیرۆکەکە،پێی دەوترێت « گێڕانەوە «....

بۆ ڕوونکردنەوە پرۆسەکە ئەم هێڵکارییەی خوارەوە دەخەینە ڕوو:

(گێڕەرەوە ______ گێڕدراوە __________ بۆ گێڕەوە) کە پرۆسەی گێڕانەوەکە پێویستی بەو سێ ڕەگەزە سەرەکیە هەیە)) (محمد،١٤٣٦ ه،ل ٩٥٩) ، جگە لەوەش کە گێڕانەوە دەبێتە هۆی گوزارشتکردنی توانای نووسەر لە چۆنێتی چێژبەخشین بە باسکردن لە ڕووداوێك یان کەسایەتی یان شوێنێك هەروەها گێڕانەوە دەبێتە هۆی نیشاندانی ئاستی زمانی دەقەکە بە خوێنەر ((گێڕانەوە بە یەکێك لە گرنگترین بنەماکانی بینای هونەری دەق هەر چیرۆکێك دادەنرێت ، مەرجی سەرکەوتنی هەر کارێکی ئەدەبیشە...گێڕانەوە ناسنامەی هونەری زمانی دەق لەخۆ دەگرێت ئەو زمانە هونەریەیش لە ڕستە و دەربڕینی جۆراوجۆر پێکدێت،ڕستەو دەربڕینی گێڕانەوەش خاوەنی خەسڵەتی خۆیانن ،کە نابێت درێژدادڕی و زۆر لە خۆکردنیان پێوە دیاربێت))(ئیبراهیم ،٢٠١٥،ل٥) ئەم گێرانەوەیە مەرج نییە شاعیر تەنها باسی کەسێك بکات ، بەڵکو زۆرجار ڕووداوێك دەگێڕیتەوە،یاخود بە گێڕانەوە وێنەی دیمەنی شوێنێکی سروشتی پیشانی خوێنەر دەدات .هەندێك بابەتی ئەدەبی هەیە ،بابەتەکە چەندە گرنگە شێوازی گێڕانەوەکەیشی هێندە گرنگە،بەتایبەت لە بابەتە گاڵتە ئامێزەکاندا،چونکە دەکرێت هەمان بابەتی گێڕدراوە

کە هەیەجان و خۆشییەکی تێدایە ،گەر لە لایەن کەسێکی ئاساییەوە بگێردرێتەوە زۆر ئاسایی و ساردوسڕ دەربکەوێت،بۆیە دەوترێت گێڕانەوە هونەرە نەك زانست،لەگەڵ ئەوەشدا ((هونەری گێڕانەوە سنوری دیاری کراو نییە،بەڵام بێ پاڵپشتێکی زانستی گێڕانەوەیەکی سەرپێی و کاتی دەبێت و ناتوانێت گوێگر و خوێنەرەکانی ،بۆ گێرەرەوەکانی قایل بکات و جیهانەکەی خۆی پێکبهێنێت))(رەسوڵ،٢٠٠٩،ل١٣) ، واتە گێڕانەوە رەگەزێکە رۆڵ و سەرنجراکێشی بەرەگەزەکانی دیکەیش دەبەخشێت.(عەبدوڵلا سەراج) پێی وایە ،کە گێڕانەوە نەك هەر جوانی بە رەگەزەکانی دیکە دەبەخشێت بەڵکو خودی تەکنیکی گێڕانەوە وەك بنەمایەکی ئیستاتیکی لەنێو دەقدا رۆڵی بەرچاو دەگێڕێت ،رۆڵی گێڕانەوەی لە (١٤) خاڵدا خستەوەتەروو،کە گرنگترینیان :

((١- دیاردەی سەیروسەمەرە خستنەوە وچنینی لەگەڵ واقیعدا.

٢- گونجاندن و هارمۆنیکردنی دۆخ و بارە ناوەکییەکان لەگەڵ دیاردە دەرەکییەکاندا .

٣- بەکارهێنانی دووانە دژبەیەکەکان.

٤- دامەزراندن و تەوزیفی هێما و سیمبولەکانی کەلەپوور و ئەفسانە .

٥- تەقاندنەوەی وزە پەنهانەکانی زمان .

٦ - بەکارهێنانی راناوە جیاجیاکان لەهەمان دەقدا،بۆ دەربڕینی فرەدەنگیی و دووان و دایەلۆگان(Dialoque) . .

٧- هەڵگەڕانەوە رەوتی رووداوەکان بەرەوپێشوو.(flash back).

٨- چونە بەرەوە(استشراف)،ئەمەش پێچەوانەی فلاش باکە.

٩- ناخگۆیی.)) (سەراج،٢٠١٢،ل٩-١٠) .

بۆیە دەبینین لە سەرجەم چیرۆکەشیعرەکانی (ئەنوەر قادر) بەشێکی زۆری لەم جوانیانەیی لە تەکنیکی گێڕانەوەدا بەکارهێناوە ،لەبەر ئەوە ئەم رەگەزە لە چیرۆکە شیعردا ئامادەییەکی فراوانی هەیە,ئەنوەر قادر لە چەندین هۆنراوەیدا سوودی لەم رەگەزە بینیوە و بەهۆی ئەم رەگەزەوە چەندین وێنەی هونەر جوانی لە چیرۆکەشیعرەکانیدا چێ کردووە.وەك دەبینین لە هۆنراوەی (کۆچی شازادە) دا ، دەڵێت :

ئیمشەوگیانە خەومەبینێ :

زریان داری لە بن و بێخ هەڵئەکێشا

گەرداو دەریای رائەفراند

کەشتی ئەشکا

مەلەوانی چاو نەترساو

لەپەل ئەکەوت و ئەخنکا

جیهان گشتی وێران ئەبوو

ئیمشەوگیانە!

سەرم لەشمی بەجێ ئەهێشت

پەنجەکانم هەڵ ئەوەرین

دڵم سنگمی بەدەس ئەدڕی و بە شەقامەکاندا رای ئەکرد

تۆش کۆچت کرد بەجێت هێشتم

لە تۆ زیز نیم ،خۆم بە خۆم کرد (محەمەد،٢٠١٨،ل٨٨)

ئەم گێڕانەوەیە کە بووە بەهۆی ئەوەی شاعیر خەوەکەیمان بۆ بگێڕێتەوە، هەروەها چەندین وێنەی شیعریی بنیاتناوە،کە باس لە چەندین رووداوی گەورە وکارەستبار دەکات ،کە دووبارەبوونەوەیان ئاسایی نییە، وەك (کەشتی ئەشکا،مەلەوانی چاونەترساو ،لەپەل ئەکەوت و ئەخنکا

(HUJ) P-ISSN: 2412-9607, e-ISSN: 2617-3360

ـ یان سەرم لەشمی بە جێ ئەهێشت) باسكردنی ئەم رووداوە دەگمەنانە بێ هۆ نییە و شاعیر مەبەستی خۆی لە دوای باسی ئەم رووداوانە دەخاتە ڕوو ئەڵێت (تۆش كۆچت كرد،بە جێتهێشتم) واتە ئەم جێهێشتنەی ئەویش هاوشێوەی ئەو ڕوداوە كارەستبارانەی دیكەیە. واتە لێرەدا شاعیر بەهۆی گێڕانەوەوە مەبەستەكەی خۆی بەیان دەكات. لەبەر ئەوەیە بەشێك لە لێكۆڵەرەوانی ئەدەب چیرۆكەشیعر بە (شیعری گێڕانەوە) ناو دەبەن وەك (((كاتە هامبرغر) بە پلەی یەكەم جیاوازی لە نێوان دوو جۆر شیعردا كردووە:

١- شیعری لیركی یان شیعری ویژدانی.

٢-چیرۆكەشیعر یان شیعری گێڕانەوە.))(هەورامان،٢٠١٨،ل٣٣-٣٤)

بۆیە دەكرێت(گێڕانەوە)وەك سەرەكیترین خاڵی هاوبەشی نێوان چیرۆك و چیرۆكەشیعر دەست نیشان بكرێت گێڕانەوە چ لە چیرۆكە شیعردابێت یاخود چیرۆكی ئاسایی و ڕۆمان ،لەرێگەی چەند تەكنیكێكەوە دەبێت ،وەک (دیالۆگ ، مەنەلۆگ ، فلاشباك ،وەصف) بۆیە لێرەدا چەند نمونەیەك دەخەینە ڕوو ،كە (ئەنوەر قادر) بەهۆی سود وەرگرتن لەم تەكنیكانە چەند چیرۆكەشیعرێكی هۆنیوەتەوە.هەروەها دەتوانین سەرجەم ئەو تەكنیكانە بەتەنها لە چیرۆكە شیعری (داستانی ئەڤینی سێوەخان)دا،دەستنیشان بكەین،كە هەر لە ناونیشانەكەیەوە تێدەگەین ئەم دەقە لە شیعرێكی ئاسایی زیاترە،كەشاعیر خۆی وشەی (داستان)ی ، لە ناونیشانەكەیشدا بەكار هێناوە.لە چیرۆكەشیعرەدا شاعیر بە سودوەرگرتن لە ڕەگەزی گێڕانەوە و لەسەر شێوازی (هەبوو نەبوو) دەست بەنووسینی دەقەكەی دەكات،بەڵام بە فۆڕمێكی جیاوازتر و دەڵێت :

دێیەك هەبوو ،

بە زستانان كراسی بەفری دەپۆشی،

بەهارانیش گوڵاڵەی دەكردە بەری ،

ڕەز بە هاوین كراسی ئاودامانی بوو،

پایزانیش خۆی هەڵدەژەند لە گەڵای زەردی ئاڵتوونی ،

دێیەك هەبوو،دێیەك چ دێ؟!

دڵێ قەد شاخی كوردستان بوو،(محەمەد،٢٠١٨،ل١٨٣)

لە بەشێكی زۆری چیرۆكی فۆلكلۆری كوردیدا، چیرۆكبێژ بە شێوازی (هەبوو نەبوو) دەستپێدەكات،بەڵام شاعیر لێرەدا بەشێوازێكی جیاواز دەست بە گێڕانەوەی چیرۆكەكەی دەكات ،كە بەهۆی تەكنیكی گێڕانەوە و سود وەرگرتن لە وەسف وێنەی دێیەك دەهێنێتە پێش چاومان ،كە وەرزەكانی هەریەكە و خاوەنی جوانی و تایبەتمەندی خۆیەتی ،واتە لێرە گێڕانەوە بە پاڵپشتی وەسف توانیویەتی وێنەیەكی جێژبەخشی هونەریمان بۆ دروستبكات،بەڵام وەسفی سروشت و چوار وەرزی گوندەكە مەبەستی سەرەكی شاعیر نییە بەڵكو لەبری ئەوە پێمان دەڵێت لەناو ئەو گوندە چی ڕوودەدا و دەڵێت :

دێیەك چ دێ ؟!

لە زاری ئاگردانییەوە

سەدان داستانی گەرم و گوڕ،

سەدان ڕازی خۆشەویستی،

دەپرژاندە دڵی پاكی ڕۆڵەكانی ،(محەمەد،٢٠١٨،ل١٨٣)

شاعیر لێرەوە دەست لەوەسفكردنی خودی گوندەكە و سروشت و جوانییەكەی هەڵدەگرێت و دەست دەكات بە گێڕانەوەی ئەو ڕووداوانەی كە لەم گوندەدا ڕوویانداوە.ئەویش گێڕانەوەی(داستانی ئەڤینی سێوەخان)كە لەم چیرۆكە شیعرەدا سەرجەم ڕەگەزەكانی وەك (گێڕانەوە، دیالۆگ ،مۆنۆلۆگ ،كەسێتی،ڕوودو ، كات ، شوێن ،پلۆت،وەسف)هەیە.ئاشكرایە كە شاعیر بۆ گێڕانەوەی ڕووداوەكانی نێو

چیرۆکە شیعرەکەی پێویستی بە تەکنیکەکانی وەک (دیالۆگ ، مۆنۆلۆگ ، فلاشباک) دەبێت .کە سەرجەم ئەم تەکنیکانەیش لە چیرۆکە شیعرەکانی ئەنوەر قادر دا، بە دی دەکرێت.

یەکەم / دیالۆگ :

دیالۆگ واتە گفتوگۆ لە نێوان دوو کەس یان زیاتر،کە لە ئەنجامی هەردوو کردەی (گوتن + بیستن) دێتە بوون.دیالۆگ لە سەرجەم چیرۆك و رۆمان و داستان ...هتد هەیە .واتە بەشێوەیەکی گشتی لە سەرجەم ئەو بەرهەمانەدا هەیە،کە بەشێوەی پەخشان نووسراوە،ئەوەش بەهۆی پێکهاتە و مەودای فراوانی ئەو دەقە ئەدەبیانەی کە بەپەخشان نووسراون ،بەڵام ئەم رەگەزە کەمتر لە ژانری شیعردا جێگەی بووەتەوە،چونکە شیعر خۆی لەترپەیەکی خێرا لە سۆز و ئیلهام کە دەزێتە خەیاڵدانی شاعیرەوە ،ئەویش لەئەنجامی خەیاڵێکی تیژرەوە لە مەرِ بابەتێکی دیاری کراو.بەڵام هەرچی ئەو ژانرانەیە کەسەر بە پەخشانن جگە لە خەیاڵ پێویستیان بەتوانای درێژەپێدان و ریکخستنی رووداوەکان و بیرکردنەوەیە لە ئەنجامی رووداوەکان،بۆئەم مەبەستەش پێویستیان بە دیالۆگی نێوان کارەکتەرەکان هەیە.کە ئامانجی ئەم دیالۆگەش لە دەق ئەدەبیدا بریتیە لە ((ئەرکی سەرەکی دیالۆگ پەردە لادانە لەسەر باکگراوندی تێکست یاخود جۆری رەهەندی چیرۆکەکە بەگشتی ،خودی دیالۆگی کەسەکانیش راستەوخۆ یان نا راستەوخۆ گوزارشت لە سیما و تەنانەت ئاست وهێڵی هزریان دەکەن وە خەسڵەت و پلەوپایەی قسەکەرەکانیش ئاشکرا دەکات))(حەسەن ،٢٠٠٩،ل١٥٥) واتە ئەوە دیالۆگە کە شاعیر دەیکات بەئامرازێك لە رێگەی کەسێتیەکانەوە، بۆئەوەی لە بری چیرۆك بەشیعر پەیامەکەی خۆی بگەیەنێت بە وەرگر.لەم دیوانەی ئەنوەر قادر دا چەندین دەق شیعری دەبینین،کە رەگەزی دیالۆگی تێدایە،کە شاعیر بەوپەڕی هونەرییەوە سودی لەم رەگەزە بینیوە ،وەك دەبینین لە شیعری (ئێوارەیە و کۆچ ئاگرە و ناکوژێتەوە) دیالۆگێکی نایابی هونەری دەبینین ،کە لەنێوان شاعیر و هەورەکاندا دێتە کایەوە ،،دەڵێت :

هەورەکانی ئاسمانی شار

بۆ باوەشی گۆماوەکەی ؛ دەربەند ؛ ئەفرین

وتیان : نامە ... سڵاو ، هەواڵ

بۆ باوك و دایکت نانێری

ئەی نامەی ئەوانت ناوێ؟!

وتم ؛سیروان ؛ هەموو رۆژێ

هەواڵیانم بۆ ئەهێنێ . (محەمەد،٢٠١٨،ل٤٢)

وەك دەبینین دیالۆگێکی جیاواز لەم دەقە شیعرییەدا هەیە،کە ئەویش لە نێوان (هەور + شاعیر) دا، دێتە کایەوە،چیرۆکی پشتی دیالۆگەکە بریتیە لە بیرکردن و گەڕانەوە بە خەیاڵ بۆ زێدی شاعیر ،کە (دەربەندیخان) بووە،لەو سەردەمەی شاعیر لە بەغدا خوێندکاری زانکۆ بووە، شاعیر نایەوێت هەواڵی خۆی بۆ (دایك و باوك)ی بنێرێت بە (هەور)ەکاندا. چونکە ئاشکرایە (هەور) هەموو رۆژێك ئامادەگی نییە بەسەرییەوە جگە لەوەش وەڵامی (هەور)ەکان،دەداتەوە دەڵێت:من بەهۆی رووباری (سیروان)ەوە،کە هەموو رۆژێك ملی رێگە دەگرێت و سەر بەرەوخوار دەکەوێتە رێ،هەموو رۆژی هەواڵی نوێی (دایك و باوك)ی پێدەگات.شاعیر بەو پەڕی توانای هونەری خۆیەوە توانیویەتی دیالۆگێکی هونەری بەرز لە نێوان خۆی و هەورەکاندا بێنێتە کایەوە، کە لە چوارچێوەی پرسیار و وەڵامدایە،وەبەهۆی ئەوێنە شیعرییەوە کە لە دیالۆگەکەدا هەیە،خوێنەر تێدەگات کە هەورەکان لە خوارەوە بەرەو باکور واتا دەربەند دێن ،وە شاعیریش لە خوارو چاوەڕوانی شۆڕبوونەوی سیروان دەکات بۆ پێگەیشتنی هەواڵی زێدەکەی خۆی. جگە لەم هۆنراوە شاعیر لە چەندین شیعری دیکەیشدا بەهۆی دیالۆگەوە پەیامێکم بە وەرگر دەگەیەنێت ،بەڵام گرنگترین لایەنی هونەری ئەوەیە ،کە دیالۆگەکەلەنێوان شاعیر و شتە بێگیانەکاندا روودەدات کە توانای (وتن و بیستن)یان نییە، وەك دەبینین بە هەمان شێوە شاعیر لە هۆنراوەی (گوڵسورخی لە هەرێمی مەرگا سۆزئەکا)

(HUJ) P-ISSN: 2412-9607, e-ISSN: 2617-3360

دیالۆگ لە نێوان (قسەکەر + پۆلێ مەل ،درەخت) ئەنجام دەدات و دەڵێت :

پۆلێ مەلی سەرکەشم دی بۆ وڵاتی بەفر ئەڕۆیشتن

وتم بۆ کوێ؟

درەختم دی نیازی کۆچی سارای هەبوو

وتم بۆ کوێ ؟!

لە بەرزایی بێدەنگیا ... من ئەسووتام

لە دامێنی خامۆشیا ... وەستابووم هەر ڕائەمام

وتیان هەتاوی ئەم شارە مردوویەکە

لەتابوتی هەورەکاندا ڕاکشاوە

وتیان هەتاوی ئەم شارە شێ سوارێکە

سەرتاپای نوقمی خوێناوە... (محەمەد،٢٠١٨،ل٤٢)

لەم چیرۆکەشیعرەدا، شاعیر هەردوو ڕەگەزی (مۆنۆلۆگ و دیالۆگ) بەکاردەهێنێت،وەك دەبینین لە دیالۆگەکەدا ، لە شێوەی پرسیار و وەڵامدا لەنێوان شاعیر و پۆلی مەل ،لەگەڵ شاعیر و درەختدا دروستبووە،پاشان شاعیر لە ڕوانگەی ئاوەبوونی باڵندەکانەوە ،لە ناخی خۆی دەڕوانێت کە چۆن نوقمی بێدەنگی بووە ،تا کاتێک ئەم بێدەنگیە دەشکێت،پرسیار لێکراوەکان وەڵام دەدەنەوە، خوێنەر هەست بە جیاوازی لە وەڵامی هەریەکێك لەم دووانە دەکات ،کە وەڵامی (پۆلە مەلەکە) ئەوەیە ،کە وەڵامی پرسیاری (بۆ کوێ) دەدەنەوە و هۆکاری ڕۆشتنەکەیان ڕوون دەکەنەوە، کە لە وەڵامی مەلەکانەوە دەردەکەوێت ،کە هەتاوە وەك مردووەیەك لە سەر پشتی هەورەکان ڕاکشاوە.دیارە ئەمەش بەهۆی ئەوەی کە وەرزەکە زستانە و شاعیر لە یەکەم دێڕدا ئاماژەی پێکردووە بە خوازەی (وڵاتی بەفر).پاشان درەختەکان وەڵامی ئەو پرسیارە دەدەنەوە ،ئاخۆ بۆچی بەرەو سارا کۆچ دەکەن و دەڵێن ئەمانیش بەهۆی ئاوڕنەدانەوەی خۆرەوە لێیان بڕیاری کۆچی سارایان داوە.واتە دیالۆگەکە لە ڕێگەی تەکنیکی بەکەسکردنی شتەکانەوە و هێنانە قسەی بێگیانەکەناوە دروستبووە ،کە ئەوە بۆخۆی شێوازێکی تازە و داهێنانێکی ئەدەبی گرنگ بوو کە شاعیر پەی پێ بردووە هەر لەسەرەتای ئەزموونی شیعر نووسینیەوە.

دووەم/ مۆنۆلۆگ :

مۆنۆلۆگ زاراوەیەکە،کە لە زمانی کوردیدا هەندێکجار وشەی (ناخگۆیی)بۆ بەکاردەهێنرێت،کە یەکێکە لەو تەکنیکانەی شاعیر لە ڕێگەیەوە بەناو ناخی خۆیدا ڕۆدەچێت و ئەوەی دەیەوێت لە دیالۆگێکی ڕاستەوخۆدا نەیڵێت لێرەدا بە پەنهانی بۆ خوێنەری ئاشکرا دەکات .ئەم تەکنیکە زیاتر لە چیرۆك و ڕۆماندا بەکاردەهێنرێت ،بە بەراورد بەشیعر ((ڕۆماننووس بەهۆیی دوانی ژوورەوە(مۆنۆلۆگ) وێنەی کەسایەتیەکانمان بۆ دەکێشێ))(سەڕاج، ٢٠٠٧،ل١٣)،بەڵام وەك پێشتر ئاماژەمان پێدا لە ئەنجامی پێکداچوونی ڕەگەزە پێکهێنەرەکانی (شیعر و چیرۆك) ئەوا چیرۆکەشیعر دروستبووە ،لە چیرۆکە شیعریشدا ،شاعیر پەنا بۆ ئەم ڕەگەزە دەبات .چونکە لە چیرۆکە شیعریشدا وەك چیرۆکی ئاسایی کارەکتەر هەیە،شاعیریش بۆ پیشاندانی چۆنیەتی بیرکردنەوە و ئاشکراکردنی لایەنی دەروونی و ئەقڵی کارەکتەر ڕێگە دەدا بەهۆی مۆنۆلۆگەوە ئەوکەسێتیە خۆی بۆ خوێنەر ئاشکرا بکات ((مۆنۆلۆگ یەکێکە لە بنەما سەرەکیەکانی وێنەکێشانی بارودۆخی کارەکتەر ورۆڵی سەرەکیش لە ڕووداوەکان دەگێڕێت وپێویستی بەوەڵام دانەوەی خێرای هیچ یەکێك نییە ، دوور لە کارلێکی گوێگر بەڕێوە ئەڕوات))(فەرەج،٢٠١٢،ل١٦٠) واتە بە پێچەوانەی دیالۆگەوە ،لە مۆنۆلۆگدا کەسی گوێگر بوونی نییە،تەنانەت هەندێکجار پێویستی بە قسەکەریش نییە،بەڵکو ئەوەی هەیە تەنها بیرکردنەوە وەرگێڕانی بیر و خەیاڵی کارەکتەر بۆسەر وشە.جا ئەم وشە بهێتە گوتن یان نەیەت.لە نێو بەرهەمە شیعریەکانی ئەنوەر قادر دا، چەند نمونەیەکی شیعریمان بەرچاو دەکەوێت ،کە شاعیر پەنای بردووەتە بەر ئەم تەکنیکە و سودی لێ بینییوە .وەك لە شیعری

(وەرەخوری...ئەی خواکەی غەریبان،لە کلکەی هەوری ئاڵەوە وەرە خواری!)دەردەکەوێت،ئاشکرایە هیچکاتێك نەبووە مرۆڤ بەرامبەر بە خودا قسەی خۆی بکات رووبەڕوو،واتا قسەکردن لە گەڵ خودا روونەداوە لە شێوەی دیالۆگدا (جگە لە گفتوگۆی چەند پێغەمبەرێك بەرامبەر بەخودا)واتە مرۆڤ ئەوکاتەی داوای شتێك لە خودا دەکات هاوشێوەی دیالۆگێکی ئاسایی چاوەڕێی وەڵام نییە ڕاستەوخۆ،بەڵکو مرۆڤ بە پەنهانی و لە نێو دڵی خۆیدا ڕاز و نیازی خۆی بۆ خودا ئاشکرا دەکات.چونکە دەزانێت خودا دەتوانێت داوەکەی ببیستێت بە بێ دەنگ هەڵبڕین و قسەکردنیش.بەڵام ئەوەی لەم ناونیشانەدا دەخوێنرێتەوە ،هەڵچوونێکی دەروونی زۆر شاعیرە بەرامبەر بە دۆخی ئەو سەردەمەی کوردستان کە چەند مانگێك پاش نسکۆی شۆڕشی ساڵی ١٩٧٥ نووسیویەتی واتە لەم دەقەدا شاعیر بانگی مانەوەی بەهێزی خۆی دادەت و دەڵێت :

خۆ من چەمە زستانەنیم، هەر هاوین هات هەڵپرووکێم

ئەستێرەنیم ،شەونەبێ نەتوانم بفڕم

خۆریش نیم، بە باڵە مەلە،بەڕۆژدا ئاسمان تەی بکەم

چۆن کپ ئەبم ؟!(محەمەد،٢٠١٨،ل٦٥)

شاعیر لێرەدا دەنگی هاواری ناخی خۆی بە گوێی خودادا دەدات،دەیەوێت بڵێت هەرچەند شکستمان بێتە ڕێ بەڵام ئێمە کۆڵنادەین شاعیر خۆی وەك نوێنەری گەل وێنا دەکات ((ئەم دەقەی ئەنوەر قادر لە پایزی ساڵی ١٩٧٥ دا نووسراوە،نزیکەی شەش مانگ لەدوای هەرەسی شۆڕشی کوردی ...دەنگی شاعیر دەنگی ناوەوەی کوردە،ئەودەنگەی کە ناشێت بە ئاسانی کپ بکرێت یان بکوژرێت ڕاستە لەدەرەوەڕا شۆڕش شکستی پێدەهێنرێت ،بەڵام دەنگی گەل لە ناوەوە ڕا دەنگێکی زیندووە،دەنگێکە ئەگەرچی لەلایەن ئەویترەوە نابسترێت ،بەڵام ئامادەبوونی هەیە))(هەورامان،٢٠١٨،ل ١٧٤)واتە شاعیر ئەگەر تەنها لە ناخی خۆیشیدا بێت پاڵپشتی خۆی دەکات و بەخۆی دەڵێت ئەم وەك (ئەستێرە)نییە،گەر شەونەبێت نەتوانێ دەرکەوێت،بەڵکو ئەم مرۆڤێکە لە هەموو بونەورێکی سەرزەوی بەهێزترە.خۆی لە(خۆر)یش پێ بەهێزترە ،کە تەنها لە ڕۆژدا دەتوانێت دەرکەوێت و لە سنوری ڕۆژ لایدا بوونی ئەویش نامێنێت ، بەڵام بەگەڵ ئەوەیشدا بەهێز و نەبەزی شاعیریش بێ سنوور نییە،بەڵکو شاعیر ئەوە بەبیر خۆی دێنێتەوە کە ئەویش لە کات و ساتێکی دیاریکراودا ئاوادەبێت و کپ دەبێتەوە،دەڵێت:

گەر شێت نەبم من لەکوێ ودەست لە ملی وڵات کردن لە کوێ؟!

گەر شێت نەبم من لەکوێ و هەڵمژینی هەلاڵەی لێوی

؛کابوڵ؛ی یار لەکوێ ؟! (محەمەد،٢٠١٨،ل٦٨)

شاعیر لێرەدا ،بە پێچەوانەی پێشووە وە ،دەست لەو خەونەی خۆی هەڵدەگرێت و بەخۆی دەڵێت ،(گەر شێت نەبم) واتە شاعیر رووی دەمی لە خۆیەتی و خۆ بە کەسێکی کامڵ نازانێت لەبەر ئەوەی پێشتر بیری لە (دەست لە ملکردنی وڵات) کردبووەوە.پاشان شاعیر وەك ئەوەی نا ئومێد بووبێت لە هەموو مرۆڤەکان تا قسەی دڵی خۆیان بۆ بکات ، هەر بە بێدەنگی و لە نێو دڵی خۆیدا ڕوو لەخوا دەکا و دەڵێت :

من نامەوێ لە وڵاتی غەریبیدا سەری تاسەم بنێمەوە

من دڵ ...دڵم لەبۆتەی لەشما غەریبە

ئەی خواکەی غەریبان تۆ!

لە کلکەی هەوری ئاڵەوە بە پێی پەتی

کەی دێیت و کەی پەیامێ بۆ مە دێنی و

کەی بە هەموو جیهان ئەڵێی :

ئا ئەمانە جگەرگۆشە بێ نازکەوتووەکانی منن؟!(محەمەد،٢٠١٨،ل٦٨)

ئەم مەنەلۆگەی شاعیر لە ئاستێکی بەرزی هونەریدایە، کە لە شێوەی پرسیارێکی بێوەڵامدا ،قسەی ناخی خۆی دەکات ،وەك نیشاندان

و دەربڕینی نارەحەتی و ناخۆشی ژیانی خۆی بۆ خودا..لە هەمانکاتدا دواکارە لە خودا کە جیهان ئاگادار بکاتەوە (لە بێنازی)وبێ دەوڵەتی وبێدەرەتانی گەلی کورد کە شاعیر وەك نوێنەرو پەیامنێری ئەوان دێتەگۆ.کە لەسەرەتادا شاعیر شکات لە حاڵی خۆی دەکات کە تەنانەت(دڵ) ی خۆیشی لێی(غەریب) بووە،و دەیەوێت جێیبهێڵێت.واتە سکاڵاکە جارێ خودییە و جارێکیش گشتییە.بەڵام هیچ سکاڵایەکیان چاوەڕوانی وەڵامی گوتن نییە، بەڵکو چاوەڕوانی وەڵامی کردەییە.واتا مەنەلۆگ لێرەدا لە چوارچێوەی بیرکردنەوەیەك لە داهاتوو هەروەها گلەییەك لە ڕابردوودا ،کە لە ناخی شاعیردا پەنگی خواردبووەوە نیشان دراو.

سێیەم/ فلاشباك :

فلاشباك وەك تەکنیکێك لە تەکنیکەکانی گێڕانەوە شاعیر پەنای بۆ دەبات نزیکە لە مۆنۆلۆگەوە سەر بە لایەنی شەپۆلی هۆشە ((ئەم تەکنیکە پتر بایەخ بە لایەنی سایکۆلۆژیی کەسایەتی سەرەکی دەدات..ڕاکردنە لە جیهانی دەرەکی و پەنابردنە بە جیهانی ناوەکیی خود)) (ئەسوەد،٢٠١١،ل٢٣٣) سەرەڕای نزیکییان لەیەکدی ، بەڵام فلاشباك جیاوازیی هەیە لەگەڵ مۆنۆلۆگ ،چونکەمۆنۆلۆگ دەکرێت کردەیەکی تا ڕادەیەك خۆویستی بێت یاخود بیرکردنەوەیەك بێت لە داهاتوو ،بەڵام فلاشباك هەر وەك لە ناوەکەیەوە دەردەکەوێت گەڕانەوەیە بۆ ڕابردوو بۆیە هەندێك جار لێکۆڵەرەوانی ئەدەبی لەبری وشەی فلاشباك ،زاراوەی (دواخراو) بەکاردەهێنن ،کە مەبەست لێی گێڕانەوەی ڕووداوێکە کە پێشتر ڕوویداوە بەڵام ڕووداوەکە باس نەکراوە لە کاتی خۆیدا،گێڕانەوەکە دواخراوە((واتە گێڕەرەوە (حیکایەتخوان) کاتی ئێستای گێڕانەوەکە ڕادەگرێت و دەست دەکات بە گێڕانەوەی ئەو ڕووداوانەی کە لە زەمەنێکی دوور بەر لە گێڕانەوەی ڕووداوەکە ڕوویانداوە،بە مەبەستی پێدانی زانیاری زیاتر بە خوێنەر))(ئیبراهیم،٢٠١٥،ل٥٣)واتە گێڕەرەوە لە ڕێگەی گێڕانەوەی خەیاڵی یەکێك لە کارەکتەرەکانەوە،گێڕانەوەی ئەو ڕووداوەی ئێستا ڕادەگرێت و ڕووداوە کۆنەکە بەشێوەی فلاشباك دەگێڕێتەوە،ئەوەش یەکێکە لەتایبەتمەندیەکانی فلاشباك ئەوەیە کە خۆنەویستانە ڕوودەدات ،لە ئەنجامی بەرکەوتنی یەکێك لە هەستەکانی وەك (بینین ،بیستن ، بۆنکردن ، تامکردن ، دەستلێدا)وە کارەکتەرەوە دەگەڕێتەوە بۆ بیرکردنەوە لە ڕابردوو ((فلاشباك هێنانەوەی ڕووداوێکی ڕابردووە لە ڕێی زەینی کارەکتەرەکانەوە وتێکەڵکردنی لەگەڵ ئێستا ... لێرەدا ئاستی یەکەمی گێڕانەوەکە ڕادەگیرێت و دەگەڕێتەوە بۆ باسکردنی ئەوڕووداوەی لەڕابردوودا ڕوویداوە.فلاشباك کردەیەکی لە پرو بێ بەرنامەیە،لەدەرەوەی ویستی مرۆڤە))(عەلی، ٢٠١٥،ل١٥٤) (ئەنوەر قادر)ی شاعیر لە چەندین چیرۆکە شیعردا ،زۆر بەلێهاتووی سوودی لەم تەکنیکە وەرگرتووە .وەك دەبینین شاعیر لە چیرۆکە شیعرێکی دیکەدا بەناوی (غەریبی) ڕووداوێکمان بۆ دەگێڕێتەوە کە بەسەر (مەولانا خالیدی نەقشبەندی)دا ،هاتووە،بەڵام لە دوای ڕووداوی یەکەم (مەولانا خالید) خۆی دەبێتە گێڕەرەوە ڕوداوێکیتر کە بەهۆی فلاشباکەوە ڕوویداوە و دەڵێت :

مەولانا بەوگەورەیە،

ڕۆژێ دوو دوو،

تەنەکە ئاوی بەسەر شان،

بۆ تەکیەکەی شێخی (دەهلەوی) دەهێنا،

لەڕێ لایدا ،تۆزێ دانیشت ،نەختێ ڕاما،

هۆن...هۆن فرمێسك بەسەر ڕوویدا قەتارەی بەست،

لە پەنجەرەی تەکیەوە (شێخ) چاوی لێ بوو،

شێخ بانگی کرد وتی: خالید!

لە لێزمە فرمێسکی ئەمڕۆت نەگەیشتم!

وتی: قوربان ئەو ئافرەتەی،

که بەتەنیشتما تێپەڕیوو...

ڕووخساری هەر لە ڕووخساری دایکم دەچوو،

هەر کە بینم،سلێمانیم کوچە کوچە هاتە پێش چاو،

یەکسەر ئاگرم تێ بەربوو،دڵم پڕبوو،

ببورە لێم ،خۆت دەزانی قوربان سۆز و

قوربان کەڵکەڵەی نیشتیمان .... (محەمەد،٢٠١٨،ل١٣١-١٣٢)

شاعیر لێرەدا بەهۆی سود وەرگرتن لەتەکنیکی گێڕانەوە،ڕووداوێکمان بۆ دەگێڕێتەوە ،کە ئەو ڕووداوەیش ڕووداوێکی دیکەی بەهۆی فلاشباکەوە لە هەناوی خۆیدا هەڵگرتووە،کە ڕووداوی یەکەم پیشاندانی (مەولانا خالیدی نەقشبەندی)یە،کە بە شان ئاو بۆ تەکێی شێخەکەی دەبات،لەو کاتەدا دا دەنیشێت و دەست بەگریان دەکات بەهۆی فلاشباکەوە،پاشان بەهۆی گێڕانەوەی هۆکاری گریانەکەی بۆ شێخەکەی،خوێنەریش لە هۆکاری گریانەکەی تێدەگات و لە گێڕانەوەکەیدا ئاماژە بە (بینین ژنێك) دەکات ،کە لە یەك کاتتدا (دایك+ سلێمانی) ی بە شێوەی فلاشباك هێناوەتەوە یادی مەولانە.شاعیر وەك گێڕەرەوەی هەمووشت زان،خۆی دەرنەخستووە بەڵکو بەشێکی گێڕانەوەکی بۆ کارکتەرەکان جێهێشتووە ((شاعیر زۆرجار بگێڕەوەی لاوەکیش دێنێتە ئاراوە،بەڵام ئەمانە زۆر بەکەمی ڕۆڵ دەگێڕن)) (ڕەئوف،٢٠٠٩،ل١٥٨) ئەوەش دەبێتەهۆی ئەوەی ،کە خوێنەر زیاتر چێژ لە خوێندنەوەی چیرۆکەشیعرەکە ببینێت و پێ بەپێ لەگەڵ ڕووداوەکانی نێویدا بڕوات. ئەم چیرۆکە شیعرە کە ئەم ڕووداو بەسەرهاتانەی تێدایە لەگەڵ دیالۆگ و فلاشباك هەموو کەرەستەی نووسینی چیرۆکن،بەڵام شاعیر بەهۆی توانا و سەلیقەی ئەدەبی خۆیەوە لەشێوەی چیرۆکە شیعرێکدا دایڕشتووەتەوە و گێڕانەوەی کردووە بە هۆکارێك بۆ وەسف کردنی چەند ڕووداوێك و دەرخستنی لایەنی دەروونی کارەکتەرێکی نێو ڕووداوەکان ،کە (مەولانا خالیدی نەقشبەندی)یە.

ئەنجام :

١-جیاکردنەوەی ژانرە ئەدەبییەکان هاوشانە لەگەڵ پێشکەوتن و تێگەیشتنی زیاتری مرۆڤ لە بابەتە ئەدەبییەکان و لەم ڕێگەیەوە کارکراوە بۆ دیاریکردن و تەرخانکردنی ژانرێکی تایبەت بۆ بابەت ومەبەستێکی دیاری کراولە کۆندا هەوڵدراوە هەر ژانرێك و ڕیسا ویاسای تایبەت بەخۆی هەبێت.لەگەڵ سنورێکی دیارکراودا .

٢-لەگەڵ گۆڕانی سەردەمەکاندا و بەرەوپێشچوونی زیاتری کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی هەوڵدرا بۆ کاڵکردنەوەی ئەوسنورەی لە نێوان ژانرە ئەدەبییەکاندا هەبوو،پاشان بەهۆی لێك نزیك کردنەوەی ژانرە ئەدەبییەکان بوو بەهۆی سەرهەڵدانی هەندێك ژانری نوێی وەك (چیرۆکە شیعر) و پوکانەوە و بەسەرچونی سەردەمی هەندێك ژانری وەك (داستان و حیکایەت) .

٣-چیرۆکە شیعر وەك ناوەرۆك و مەبەست ڕەگ و ڕیشەی مێژووی هەیە ،لە نێوئەدەبی کوردیدا،بەڵام وەك لەبەرچاوگرتنی تەکنیك وفۆڕمی نوێ زیاتر بۆ دوای سەرهەڵدانی گروپی ڕوانگە دەگەڕێتەوە لەئەدەبی هاوچەرخی کوردیدا.

٤-ئەنوەر قادر محەمەد وەك شاعیرێکی هاوچەرخ توانیویەتی بەسوود وەرگرتن لە ڕەمزە کلتوریی وفەرهەنگییەکانی نێوئەدەبی کوردی چەندین چیرۆکەشیعری بەپێز بنووسێت،کە دەتوانرێت بەشێکی زۆر لەخەسڵەت وتایبەتمەندیەکانی چیرۆکە شیعری تێدا دەستنیشان بکرێت .

٥-گێڕانەوە ،کە لە کۆندا ڕەگەزی سەرەکی پێکهێنەری چیرۆك و داستان و بابەتە پەخشانئامێزەکان بووە،بەڵام لە ئەدەبی هاوچەرخدا لە نێو شیعریشدا ڕۆڵی خۆی گێڕا،بەتایبەتی لە نێو چیرۆکەشیعر دا ،وەك ڕەگەزی سەرەکی ڕۆڵێکی بەرچاوی هەیە،بەیەکێك لە تایبەتمەندییە سەرەکییەکانی دیارکردنی چیرۆکە شیعر دیاری دەکرێت .

٦-ئەنوەر قادر محەمەد ،توانیویەتی زۆر بەهونەریانە سود لە ڕەگەزی گێڕانەوە ببینێت ، چ لە ڕێگەی گێڕانەوەی ڕاستەوخۆوەبێت یاخود تەکنیکەکانی دیکەی گێڕانەوەی،وەك (دیالۆگ ،مەنەلۆگ ،فلاشباك)بووبێت،کەبێگومان شاعیر لە گێڕانەوەکاندا ڕەچاوی کورتبڕی و ڕستەی شیعرییکردووە،کە بەهۆیەوە سیمایەکی ئیستاتیکی و چێژێکی هونەری تایبەتی بەخشیوە بە چیرۆکە شیعرەکانی.

(HUJ) P-ISSN: 2412-9607, e-ISSN: 2617-3360

لیستی سەرچاوەکان :

پەرتوکە کوردییەکان :

١-ئەسود ،نەوزاد ئەحمەد،(٢٠١١)، فەرهەنگی زاراوەی ئەدەبی ڕەخنەیی ،چاپخانەی بینایی ، سلێمانی .

٢- حسەین ، هەڤاڵ ئەبوبەکر ،(٢٠٠٧)چەشنە ئەدەبی و ڕۆژنامەنووسیەکان و ڕەنگدانەوەیان لە(ژیان و ژین)دا ١٩٢٢-١٩٥٠، چاپخانەی شڤان ، سلیمانی .

٣- خەزنەدار ،مارف ،٢٠٠٢،مێژووی ئەدەبی کوردی – بەرگی دووەم ، چاپی یەکەم ، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە،دەزگای بڵاوکردنەوەی ئاراس ، هەولێر .

٤-ڕەئوف ، لوقمان ، (٢٠٠٩)،بنەماکانی مۆدێرنە لە شیعرەکانی شێرکۆ بێکەسدا،چاپی یەکەم ،دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم ، سلێمانی .

٥-ڕەسوڵ:تەها ئەحمەد،(٢٠٠٩)، فەنتازیای داخراو ،چاپخانەی کارۆ،بەڕێوبەرێتی چاپ و بڵاوکردنەوەی سلێمانی ،سلێمانی .

٦-ڕەشید ،د.فوئاد ، (٢٠٠٥)، ناسنامەی دەق ،چاپی یەکەم ،چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، هەولێر .

٧- سەراج:عەبدوڵڵا ، (٢٠٠٧) بەرەوئاستانەی ڕۆمان و گۆشەنیگاکان ، ،دەزگای چاپ وپەخشی سەردەم ، سلێمانی .

٨-عزیز،شکری ،) ٢٠١٠) ،تیۆری ئەدەب ،و.سەردار ئەحمەد گەردی ، چاپخانەی ماردین،هەولێر.

٩- هەورامان ، د.محمەد ئەمین محەمەد نوری ئەمین ، (٢٠١٨)،ژانرە ئەدەبیەکان ،چاپی دووەم ،چاپخانەی ئەزمەڕ،سلێمانی.

فەرهەنگ :

١٠-خاڵ،شێخ محمد ، (٢٠٠٥)،فەرهەنگی خاڵ،چاپی دووەم ،بڵاوکراوەی ئاراس،هەولێر.

١١-عومەر ،د.موحسین ئەحمەد ، (٢٠١٢)،فەرهەنگی ئەدەبی ،چاپخانەی حەمدی ، سلێمانی .

پەرتوکە عەرەبییەکان :

١٢-تلیمه ،د.عبدالمنعم ،(١٩٧٦)،مقدمه فی النثر الادب ،دار الثقافه للطابعه و النشر،قاهره .

١٣- ویلك،رینیة-وارین،اوستن،١٩٨٧،نظریة الادب،ت.محي الدین صبحي ،المؤسسة العربیة للدراسات والنشر،بیروت،لبنان.

١٤- امین،آحمد،٢٠١٢،آلنقد آلآدبی،مؤسسة هنداوي للتعلیم والثقافةمدینة تصر،القاهرة .

نامە ئەکادیمیەکان :

١٥- ئیبراهیم ،سەمیر ئەحمەد،٢٠١٥،هونەرەکانی گێڕانەوە لە ڕومانەکانی (خوسرەو جاف)دا.(نامەی ماستەر)پێشکەشی ئەنجومەنی کۆلێژی زمانی زانکۆی سەلاحەدین،هەولێر کراوە.

١٦-حەمە ئەمین ، باخان ئەحمەد ، (٢٠١٤) ،شیعری چیرۆکئامێز لە ئەدەبی کوردیدا(بە کەرەستەی کرمانجی خواروو) ساڵانی ١٩٩٠-٢٠٠٠، نامەی ماستەر، زانکۆی سلێمانی، سلێمانی

١٧- حەسەن : مەریوان عومەر، (٢٠٠٩) ، سیما وخەسڵەتی کارەکتەر لەکورتەچیرۆکی کوردیدا ١٩٢٥ – ١٩٥٠،تێزی دکتۆرا، زانکۆی سلێمانی ،سلێمانی .

١٨-عەبدولوەهاب ،کوردستان نادر ، (٢٠١٥)، تیۆری بونیادی دەق لە دەقەکانی شێرکۆ بێکەسدا ، زانکۆی سەلاحەدین، هەولێر .

١٩-عەلی، سروە طاهیر ، (٢٠١٥)، بنیاتی هونەری لە کۆمەڵە چیرۆکی «هەڵۆ»ی»ڕەووف بێگەرد»دا.،نامەی ماستەر ،زانکۆی سلێمانی ، سلێمانی .

٢٠-غفور ،عبدالصمد قادر ، (٢٠١٥) ، ژانرەکانی ئەدەب لە گۆڤاری هەتاودا ، زانکۆی سەلاحەددین ، هەولێر.

٢١-فەرج-سنور قادر، (٢٠١٢)، تەكنيك لە كۆمەڵە چيرۆكی ((گوڵی ڕەش))ی شێرزاد حەسەن دا.نامەی ماستەر،زانكۆی سلێمانی ، سلێمانی
.

گۆڤاری ئەكاديمی :

٢٢-بەكر،هيمداد حوسێن ، عەبدولوەهاب ،كوردستان نادر، (٢٠١٦)،دەق واڵا و دەق ئاوێتە دوو فۆڕمی تازەی ژانرە ئەدەبييەكان ،گۆڤارا زانكۆيا زاخۆ ، ژمارە(٢) ، زاخۆ .

٢٣- -محمد ،أ.م .د.عبدالقادر حمەامين،١٤٣٦هـ، مجله الآستاد،العدد ٢١٤،المجلد الآول. بغداد

گۆڤاری ئەدەبی :

٢٤-ڕەشيد،د.فوئاد، (٢٠٠١)،دەق ئاوێتە ناو و ناسنامە « كێشەی ئاوێتەبوونی ژانرە ئەدەبييەكان لە ئەدەبی هاوچەخی كورديدا،گ.ڕامان ،ژمارە ٦٥،ل ٣١-٣٢، هەولێر .

٢٥- سەراج،عەبدوڵلا، (٢٠١٢)، زمان ،ڕۆمان و جوانييەكانی گێڕانەوە،گۆڤاری هەنار ، ژمارە ٧٧.ل١٠ ، سلێمانی .

٢٦-محەمەد،ئەنوەر قادر، ٢٠١٦،كورتەيەك لە ئەزمونی شيعر و نووسين ،گۆڤاری باران ،ساڵی يەكەم ژمارە ٢ ، سلێمانی .

ديوان :

٢٧-محەمەد ، ئەنوەر قادر ، (٢٠١٨)، زريان – زايەڵە –زنار – نسار ،ناوەندی بڵاوكردنەوەی ئەندێشە ، سلێمانی.

پەرتوكی ئینگلیزی :

28- Jameson ,Fredric, 1981, The political Unconscious; Narrative as a Socially symbolic Act ,London.

(HUJ) P-ISSN: 2412-9607, e-ISSN: 2617-3360